بۆچی حکومەتی هەرێم، بەردەوامە لە تەخریبی عێراق؟ بۆچی ماڵی بارزانیی، ناتوانن عێراقیی بن؟!.. کامیار سابیر

راستییەکی سیاسیی و دیفاکتۆیەکی واقیعیی هەیە کە حکومەتی هەرێم، رێک بە واتای دەسەڵاتدارێتیی ماڵی بارزانیی دێت، بە شەراکەتێکی زۆر کەمی ماڵی تاڵەبانییەوە. حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی هەرێم و ئەمەی مەسرور بارزانییش(کە ماوەی بەسەرچووە)، زۆر بە تایبەتتریش، لە دوای ٣١ی ئابی ١٩٩٦ ەوە کە بەهاوکاریی صەدام و سوپاکەی ئەم هەژموونگەراییەیان، جێکەوت کردووە، جگە لە هەژموونی سیاسیی و ئابووریی و عەسکەریی و ئەمنیی بنەماڵەکەی خۆیان، لە دوور و نزیکەوە پەیوەندییان بە داخوازییەکانی گەلی کوردەوە نییە، هەروەها جگە لە سەلبیاتی سیاسیی و ئابووریی و ئەمنیی بۆ خەڵکی کوردستانی عێراق بە تایبەتیی و بۆ کوردانی کوردستانەکانی ئێران و تورکیا و سوریاش بەگشتیی، رۆڵی ئیجابییان نەبووە.

ئەوەی ناویان نا پرۆژەی سەربەخۆیی ئابووریی کە منداڵێکی وریاش ئەزانێ، تەخریبی ئابووریی بوو، بە هاندانی موخابەراتی ئیقلیمیی(تورکیا بە تایبەتیی) لەگەڵ هەندێ لۆبیی تاڵانکاریی و کۆمپانیای وەهمیی وڵاتانی تر، چارەنووسی خەڵکی کوردستانی عێراقیان بە گشتیی و مووچەخۆرانی هەرێمیان بەتایبەتیی، بەمشوڵنە گەیاند. مەعلومە رائیدی ئەم فەشەلە سیاسیی و ئابوورییە، نێچیرڤان بارزانیی بوو، بە پشتیوانیی مامی(مەسعود بارزانیی) بناغەکەی دانا. ئەم پرۆژە جەهەنەمییە، دەیەک زیاترە، تەواوی خەڵکی کوردستان و چارەنووسی نزیک بە پێنج میلیۆن مرۆڤی هەرێمی لەپێ خست و تەواوی خەڵکەکەی زەلیل و سەرگەردان و بێکەرامەت کرد و بێکاریی و هەژاریی و بێپارەیی و بێموچەیی! ئاکامەکەیەتی، ئەمە لە کاتێکدایە بنەماڵەکەی خۆیان خاوەنی صەدان میلیار دۆلارن و هەر منداڵەکار و موراهیقێکی سیاسییان بگریت خاوەنی چەندیین میلیار دۆلاری دزراوی خەڵکی کوردستانن و ژیانیان لە ژیانی میلیاردێرە ئەمەریکیی و چینیی و روسیی و ئەوروپیی و خەلیجییەکان، ئەچێت.

ئایا مەسرور بارزانیی و باوکی، ئەیانەوێ ئەمە راست بکەنەوە؟ نەک

لەبەر خەڵکی کوردستان و عێراق، بەڵکو لەبەر مانەوە و ئیستیقراری سیاسیی و ئەمنیی دەسەڵاتەکەی خۆیان، بە تایبەتیی کە فەشەلەکان، بە ئاسانیی ئەیانتوانی بەسەر نەچیرڤانیدا بهێنن و بە بەردێک، دوو چۆلەکە بکوژن و درێژە بە سەڵطەنەتی سیاسیی و میلیشیایی و هەژموونی ئابووریی و سوڵطەی خێزانیی باوک و کوڕ بدەن، بەڵام ناتوانن بیکەن؟ یان ڕێگەیان پێنادرێ نەوتی هەرێمی کوردستان، تەسلیمی دەوڵەتی فیدراڵی عێراق بکەنەوە! بۆچی؟ ئەم نووسینە لەو هۆکار و فاکتەرە سیاسیی و ئابوورییانە، ڕژد ئەبێتەوە کە وەکو کەت لە گەردنی ماڵی بارزانیی ئاڵاون!.

1. بیزنس و سەرمایەگوزاریی و پارەپەیداکردن، سروشتێکی هەیە، ئەبێ بەها ئەخلاقیی و پرەنسیپییەکان تەنانەت پرەنسیپە کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئابوورییەکانیش، لەبەرچاو نەگریت و وەکو ئەژدیهایەکی برسیی، پێی هەموو شتێک بدەیت. لێرەدا بیزنسە گەورەکەی ماڵی بارزانیی، ئەو سامانە زۆرە صەدان میلیارد دۆلارییەیە کە لەماوەی ٣٥ ساڵی ڕابردوودا بەگشتیی و لە دوای ڕووخانی ڕژێمی صەدامەوە بەتایبەتیی، لە گەلی کوردستانی عێراقیان، دزییوە.

ئەم پارە زۆرە، بەشێکی بە شێوەی سییولە و بە فۆرمی بیزنس و کۆمپانیا و عەقارات و دراوی ئەلیکترۆنیی و ...تاد، لەناو سیستەمی سویفتی غەربییدا لە وڵاتانی وەکو تورکیا، خەلیج، ئاسیا و وڵاتانی غەربییدا، خراونەتە کارەوە، سیستەمی سویفتیش، یانی ئەمەریکا و ئیسرائیل، کۆنترۆڵی تەواویان کردووە و بگرە ئەشزانن لە کوێن و لەچییدا بەگەڕ خراون؟

مەعلومیشە، هەر سیاسییەک لەم دونیایەدا، پارە و سامانەکەی لەلایەن وڵاتانی تر و موخابەراتی وڵاتانی ئیقلیمیی و جیهانییەوە، کۆنترۆڵ کرابێت، پێشئەوەی ببێ بە پرۆکسی ی ئەوان، ئەبێت بە پرۆکسیی پارەکان و پرۆژەکانی خۆی و تەواوی ئیرادە و ئەخلاق و ئاییندەی بەدەست پارەکان و خاوەنی راستەقینەی پارەکانەوە، ئەبێ. هاوزەمان، ئەمانە وەکو میلیشیا، فێری دزیی و چەتەگەریی بوونە و نایانەوێ، پارە و ئابووریی و کۆنترۆڵکردنی ژیانی خەڵکیان لێ بسەنرێتەوە و لە بەغدادەوە ئیدارەی کوردستان بدرێت.

2. مێرشایمەر John Mearsheimer کە خۆی بە ڕاشناڵیست ئەزانێ و

سەر بە مەدرەسەی راشنالیزمە(عەقڵانییەت)، پێیوایە وێڕای ئەوەی ئەمەریکا ئەبێ ئیسرائیل بپارێزێ و داکۆکیی لێ بکات، بەڵام بەرژەوەندیی interest ئەمەریکا و ئیسرائیل، زۆرجار بەریەکئەکەون و ترەمپ تەنیا سەرۆکێ لە مێژووی ئەمەریکادا، بەرژەوەندییەکانی ئیسرائیلی بەسەر بەرژەوەندییەکانی ئەمەریکادا داوە. لێرەدا رۆڵی ئسرائیل بەگشتیی و حکومەتی نەتەنیاهۆ بەتایبەتیی ئەوەیە کە ناوچەکە بە پارچەپارچەیی و شەڕی قەومیی و طائیفیی و میلیشیا و گرووپە جۆراوجۆرەکانەوە مەشغوڵ بکات و حەز بە (ئیستیقراری سوریا و عێراق)بە تایبەتیی ناکەن. رێک بە پێچەوانەوە، ئەمەریکا، بە بەرژەوەندیی ستراتیژیی و عەسکەرییەکانی، بە تایبەتیی لە عێراقدا، ئیستیقراری ئەوێت.

هاوکات، تورکیاش، حەز بە ئیستیقراری عێراق ناکات، وێڕای ئەوەی طەماع و طموحی سیاسیی و ئابووریی لەسەر عێراق و هەرێمی کوردستان و کەرکوک و موصڵ، بە تایبەتیی هەیە. سەرەڕای ئەوەی زۆریش موستەفید بووە لەو چەتەگەرییە ئابوورییەی ماڵەی بارزانیی و تاڵەبانیی کە بەموبارەکەی نوخبەی نەژادیی و طائیفییەکانی کورد، دەستیان پێکرد، تا ئێستایش درێژەی هەیە.

3. ئەوەی ئەگوترێ کە تەمەڕوودی ئەیلولی سەرەتای شەستەکان دژی عەبدولکەریم قاسم، کلیلەکەی موخابەراتییەکەی بە دەستی مەساد و ساواکی شا و سی ئای ئەمەریکییەوە بووە، حەماسی توڕەبوون و روئییەی شاعیرانە نییە، بەڵکو فاکتی مێژوویین! ئەم کلیلە موخابەراتییە تا ئێستایشی لەگەڵدا بێت، ماڵەی بارزانیی کۆنترۆڵ کردووە. تەنیا شتێک گۆڕابێت لە جێگەی (ساواکی پێشوو و ئیطلاعاتی ئێستا) ی ئێران، میتی تورکیا جێگەی گرتووە! دەی زۆربەی هەرە زۆری سەروەت و سامانی ماڵەی بارزانیی لەژێر کۆنترۆڵی موخابەراتی تورکیی و ئیسرائیلیی و ئەمەریکییدایە و لە ناو سیستەمی بانکیی سویفتدایە!

لەسەردەمی ترامپدا، ئیسرائیل لە ڕێگەی لۆبیی ئەیپاکەوە AIPAC ، توانیویەتی شیعارە حەماسییەکانی ترامپ و ماگا MAGA (Make America Great Again)، بە تەواویی کۆنترۆڵ بکات. کەیسی پڕ لە فەضاحەتی جەفری ئەپستین، بە رادەیەک ترەمپی کۆنترۆڵ کردووە کە جورئەتی نەکرد، مەلەفی تیرۆرکردنی جۆن کەنەدی کەشف بکات و بڵاوی

بکاتەوە، لە کاتێکدا لە کەمپەینی هەڵبژاردنەکاندا، شیعاری سەرەکیی بوو. کەواتە، ئەمەریکای ئیدارەی ترەمپ، ناتوانێ رێگریی لە سیاسەتەکانی حکومەتەکەی نەتەنیاهۆ، لە عێراق و سوریادا بکات. ئەمە بۆ ئێرانیش، دروستە. بە لەبری دانان، ماڵی بارزانیی ئەبێ بەردەوام بن لە جێکەوتکردنی ئەجێنداکانی ئیسرائیل بۆ پلەی یەکەم و تورکیا بۆ پلەی دووەم، چونکە پارە دزراوەکانی خەڵکی کوردستان، لەلایەن ئەوانەوە کۆنترۆڵ کراوە. بە واتایەکی دەقیقتر ئەبێ بەردەوام لە دژی عێراق، لە تەخریب و لە تەمەڕوددا بن.

4. گرنگترین خاڵێک لە رووی سیاسیی و کۆمەڵایەتییەوە، بە تایبەتییش لە جوغزی ئابووریی و بەرژەوەندیی و ئیستیقراری بنەماڵە شێخنشینییەکەیان، ئەوەیە کە بۆچی ماڵی بارزانیی ناتوانن عێراقیی بن؟! ئەتوانن لەگەڵ موخابەراتی شەیطانیی هەموو دونیادا دەست تێکەڵ بکەن، بەرژەوەندییەکانی ئێران، تورکیا، ئیسرائیل، وڵاتانی خەلیج و ئوردن، ئەمەریکا و روسیا و چین لەبەرچاوئەگرن، تەنانەت لەگەڵ هەرە بەعثییە عوروبییە فاشییەکاندا کە زەربەیان لە هەولێرن، تەحالوف دژی حکومەتی عێراق بەڕێئەخەن و خەریکی پیلانگێڕیین، بەڵام بە درێژایی یەک صەدە زیاترە، دژایەتیی دەوڵەتی عێراق و خەڵکی عێراق و پێکەوەژیانی هارمۆنیی ئەکەن و هەمیشە فاکتەری ناسەقامگیریی بوونە؟!

زۆر دوور نەڕۆین، لە سەردەمی عەبدولسەلام بارزانیی دووەمەوە لە کۆتایی صەدەی نۆزدە و سەرەتای صەدەی بیستدا، لە پێناوی دەستکەوتە شەخصیی و بنەماڵەیی و ناوچەییەکانی خۆیاندا، بە تایبەتیی بۆ ئەوەی باج بە عوثمانییەکان نەدەن، جاروبار لەگەڵ خەلافەتی عوثمانییەکاندا بەیەکدا هەڵپژاون و بە ئیعدامی عەبدولسەلام و هەندێ لە هاوڕێکانی، کۆتایی بە تەمەڕودەکانیان هێنرا. ئەوەی جێگەی سەرنجە، بنەماڵەی بارزانیی ئێستا ماوەی سێ دەیە زیاترە باشترین هاوکاریی تورکیای ئەردۆغانیی و پێشتر تورکیای کەمالیستییان کردووە دژ بە عێراق و دژ بە کوردەکانی تورکیا (پەکەکە). هاوکات، وێڕای ئەوەی رژێمەکەی صەدام، بەشێکی زۆری بارزانییەکانی لە قۆشتەپەوە، بێسەروشوێن کرد، بەڵام ماڵی بارزانیی لە ئێستادا، حەلیفی ستراتیژیی پاشماوەی بەعثییە عوروبییە صەدامییە بارزانییکوژەکانن.

وەکو شایستەی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی، ماڵی ئەیوب بارزانیی و ئەدهەم بارزانیی، ئەبووایە کۆنترۆڵی سیاسیی هەژموونی ماڵی بارزانییان بەدەستەوە بووایە، بەڵام بە زەبری توندوتیژیی و کولتووری تفەنگچییەتیی، دوای شێخ ئەحمەد بارزانیی، مەلا موصطەفای بارزانیی، بوو بە قائیدی ئەوحەدی ناسیۆنالیزمی کوردیی، ئەم هەژموونپەیداکردنە، بەشێکی گەورەی بەهۆی خۆشخۆیاڵیی مونەوەرە نەژادییەکانی سلێمانیی و هەولێر و کەرکوکەوە بوو کە کاتی خۆی، بەیعەتیان داوەتێ. ئەویش لە چلەکانەوە تا ئێستا خۆی و کوڕ و کوڕەزا و کوڕەزاکانی، باشترین تیجاڕەت و مارکێتینگ و سەرمایەگوزاریی، بە چەتەگەریی کوردایەتییەوە ئەکەن.

ئەو هاندانەی موصطەفا بارزانیی (بەهاوکاریی تاڵەبانیی و برایم ئەحمەد) بە گێچەڵکردن بە نیشتمانییترین سیاسیی عێراق (زەعیم عەبدولکەریم قاسم) کە بە تەحالوف لەگەڵ بەعثییەکان و عوروبییە ناصرییەکاندا بوو، بە دەعمی راستەوخۆی موخابەراتی غەربیی و ئیسرائیلیی، بە ئەوەی قاسم، لابەرن، سەرەنجام سەرکەوتوو بوون. دواتر ئەم گێچەڵانە بە حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق درێژەی هەبوو، بەتایبەتییش ئەوەی لەگەڵ عەبدولکەریم قاسمدا کرا، لەگەڵ نوریی مالیکییشدا، کرا.

هەروەها، بە دەستلەپشتدانی موخابەراتی ئێرانیی، ئیسرائیلیی، بریتانیی و ئەمەریکیی و تورکیی، تا ئێستایش هەر ئەم موخابەراتە جۆراوجۆرانە، بە بەرژەوەندیی خۆیان، ئەم حکومەتە خێزانیی و بنەماڵەییە ئەپارێزن و وەکو خەنجەرێک بەردەوام لەسەر سەروەریی عێراق و پێکەوەژیانی عێراقییەکان و شوناسی عێراقیبوونی خەڵکی کوردستان، وەستاوە و ناوبەناو لەژێر ناوی بیزنسی کوردایەتییدا، راوئەوەشێنرێت.

سەرەنجام، عێراق نابێت ئیستیقرار بێت و نابێت خۆشگوزەرانیی تێدا بێت، ئەم هەموو دزیی و گزییەی ماڵی بارزانیی (بەشەراکەتی ماڵی تاڵەبانیی) لە قاچاغچییەتیی نەوت و شاردنەوەی داهاتی حکومەتی هەرێمدا ئەیکەن، بە ریعایەی موخابەراتی جۆراوجۆری ناوچەکە و جیهانییە، ماڵی بارزانیی، باشترین خزمەتێک بەو دەسگایانە ئەکەن کە نابێ عێراق سەقامگیریی بەخۆیەوە ببینێت و لە بەرامبەریشدا، برسیکردنی بەردەوامی خەڵکی هەرێمی کوردستان، باشترین بیزنسە بۆ ئەوان کە سامانە زۆرەکانیان لە هەندەران، پارێزراو ئەبێت و لەناوەوەش بەردەوام ئەبەن لە دزینی سامانی نیشتمانیی عێراقییەکان (بە خەڵکی کوردستانی عێراقیشەوە).

هاوکات، ئاماژە بەوەش بدرێ، لە ناو هێزە سیاسییە عێراقییەکاندا، هێزێکی نیشتمانیی و عەقڵانیی نییە(بە هێزە عەرەبییە سوننییەکان و شیعەکانیشەوە) کە تەجاوزی عوقدەی نەژادیی و طائیفیی، ب□ تەواویی کردبێت و لەبری گوتاری فاشییانەی قەومیی و طائیفیی، گوتارێکی نیشتمانیی وهاووڵاتیی و عێراقیی، بۆ تەواوی عێراق بەگشتیی و هەرێمی کوردستان بەتایبەتیی، بەگەڕ بخەن و گوتارە بەتاڵەکەی ماڵی بارزانیی، فس بکەنەوە، بەڵکو ئەوانیش بۆ پۆپۆلیزمی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی، سوود لە عونجوهیاتەکانی ماڵی بارزانیی ئەبینن و بەهەموو لایەک، خەریکی تەخریبی عێراقن، بگرە لە دزییەکانیشدا کەم تا زۆر شەریکن.

کامیار سابیر

بەکورتی25: گوتنی نەگوتراو… ب□□د□نگییش نەگوتراو لەخۆدەگرێت.. ئازاد حەمە

گوتنی نەگوتراو to say the unspoken ، کە توخمی بێدەنگی لەخۆدا مەڵاسدەدات، ئەو گوزارەیەیە، کە جارێ نەبووەتە گوتن، یان لە قسەکردندا هێشتا گۆنەکراوە و دەرنەبڕدراوە. گوتراوە نەگوتراوەکان (گۆنەکراوەکان) ئەگەرچی ناڕاستەوخۆ هەست بە گوتنییان دەکرێت، بەڵام راستەوخۆ لە گوتندا ئامادەنیین و نەبوونەتە بابەتی دانپێدانان و جەختکردن. ئەمەو گوتن نەبێت دەستەواژە لەدایکنا بێت، یان بەزیادبوونی نەگوتراوەکان دەستەواژەکان ڕوو لە کەمیی دەنێن.
سەرەتا دەخوازین ئەوە بڵێین،کە کاتێک گوتن دەکەوێتە لێواری نەگوتنەوە، نەگوتراوەکان دەشێت بارگرانییبن بۆسەر ناخمان،زۆرکاتیش هەوڵی خستنەدەرەوەیان دەدەین، لێ فشارەکان هێندە جۆراوجۆر و قورسن ناتوانن بێنەدەر و ببنە گوتراو. شیاوی هەڵوەستە لەسەرکردنیشە، دەستگرتن بە نەگوتراوەکانەوە ئازایەتی دەوێت. هەموو کەس ناتوانێت ببێتە خاوەنی نەگوتراوی خۆی. چونکە گوتن(چەنەبازیی)هێندە زۆر بووە بێزاریی و وەڕەسبوونی

دروستکردووە.
لەژێر تیشکی ئەو گفتوگۆیانەی لایسەرەوە دەپرسیین:گوتنی نەگوتراوthe unsaid جیاوازی چییە لە گوتنی گوتراو؟ گوتنی نەگوتراو ئەو نەگوتراوانە نیین، نەسواو و نادووبارەن؟ گوتنی نەگوتراو لە پەیوەندییدایە بە بێدەنگییەوە؟چۆنیەتی گوتنی نەگوتراو سەرنجراکێش نییە؟نەگوتراوەکانی ژن هاوشێوەی نەگوتراوەکانی پیاون؟هەندێک شت باشتر نییە هەر بەنەگوتراوی بمێنێتەوە؟ جا تاکەی؟ نەگوتراوەکان بارگرانیی دەروونی و هەستییمان بۆدروستناکەن؟ئەو شتە چییە،کە شتێک دەکاتە نەگوتراو؟
گوتنی نەگوتراو Dire le non-dit چییە؟ گوتنێکە هێشتا لەرووی زمانەوانییەوە پێکنەهاتووە؛ نەبووەتە گوتن، ئەو قسەی□ی ن□کراوە. ماویەتی بگاتە قۆناغی بینیین و بیستن؛ یان لەدەرەوەی دیار و ڕووندايە. هاوکات سەرەتای نەگوتراو ئەوەیە،کە کاتێک باس لە شتێک دەکەین،کە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئاماژەی پێکراوە، بەڵام بە وشە نەخراوەتەڕوو.
تا ئەو ش□و□نەی ئێمە ئاگاداربین، گوتنی نەگوتراو سانا نییە؛گوتنیشی هەل و مەرجی دەوێت. زۆرجاریش دۆز گوتنی نەگوتراو دەس□ پێنێت. بۆنموونە""هەستی دەرنەبڕدراو، چاوەڕوانییە فەرامۆشکراوەکان، یان ناکۆکییە شاراوەکان دەتوانن وشەی نەگوتراو دروست بکەن"".
بەواتایەکی دیکە، نەگوتراوەکان یاخود دەرنەبڕدراوەکان، لێرە یان لەوێ بەرۆکیانگرتووین و ب□ووشنەتە دەردەسەری و مایەی چەشتنی ئازار. بۆیە بەردەوام ناحاڵیبوون یان دڵەڕاوکێ و دڵشکاویەک لە پشت نەدرکانی گوتنەوەیە. ئەمەش ئەوە پشتڕاستدەکاتەوە،کە نەگوتراو پێماندەڵێت دەسەڵاتنەبوونێک لە هەمبەر نەگوتنی شتێک، کە دەبوو بگوترایە بوونی هەیە.
وێڕائیەوە، گەلێکجار نەگوتراوەکان بەرهه□می دروستنەبوونی دەرفەتن بۆ گوتن، لە دۆخێکی وەهادا کە کاتێکی زۆر بەسەر نەگوتراوەکاندا تێدەپەرێت ئیدی گوتنیشیان هێندە بەهادارنابێت. ئەمە بۆ خانمان بەوجۆرە نییە.چونکە نەگوتراوەکانی ژن کەمترە لە چاو پیاو. پێشدەچێت بەپێی کولتورەکان نەگوتراوەکانی ژن هەمان فۆرمی زمانەوانی نەگوتراوەکانی پیاوی نەبێت.
هەرکە نەگوتراوەکان بوونە گوتراو دەشێت ئەم نەگوتراوانە پۆلێک نیگەرانییشمانبۆبێنن، بەڵام پەیبردن بە نەگوتراوەکانی کەسێک مەرجنییە ل□ ش□□نی خۆیدا بێت.ڕەنگە نەگوتراوەکانی بێمانا و پووچبن و هەرگیزیش ڕامان نەچڵەک□ن. لەبەرئەوە هێزی حاشا هەڵنەگری نەگوتراو ئەو دەمە ئاشکرادەبێت، کە پێویستمان بە

ئاشنابوونە بە ناواخنی نەگوتراوەکان(نەنووسراوەکان).
پەیامە نەگوتراوەکان دەتوانن هێمابن بۆ زۆر شتی درکپێنەکراو،وەکیتر ئاشنابوون یان دانپێدانان بە نەگوتراوەکان ئازاربەخشیشیان تیایە.ئەوەش لەسەر پاشخانی نەگوتراوەکان وەستاوە.هەندێک لە نەگوتراوەکان هەڵقوڵاوی مەینەتی ژیان و دەردێکی کوشندەی ئەویندارییی یان ڕووداوێکی ڕۆحیی ناپەسەندن بۆیە گوتنییان برین دروستدەکات و هەڵگرتنیشیان هەر ئازاربەخشە.
سەرەنجام دەڵێێن: گوتنی نەگوتراو لە قۆناغی شاردنەوە، بێدەنگبووندایە. گوتنێکە ئاشکرانەبووە، ڕەنگە هۆکار زۆربن،کە گوتنێک نەبووەتە گوتراو؛ ترس لە گوتن، مەیل بۆ نەگوتن و بەنهێنیکردنی گوتن و…تاد. لەڕێگای هەندێک کردار، رەفتار و زمانی جەستە و تۆنی دەنگەوە دەکرێت درکبەوەبکەین،کە هەندێک شت هەیە لەو گفتوگۆیەدا هێشت نەگوتراوە.زۆرجاریش ڕێگای جۆراوجۆر دەگیرێتەبەر تا نەگوتراو گۆکرێت، وەک: گۆڕینی بابەت، دۆزینەوەی سەرەباسیتر بۆگوتن، لادان لەوەی قسەی تیادەکرێت…. .واتە هەندێک نەگوتراو بە ئەنقەست کراوەتە نەگوتراو.
بۆ تیشک خستنە سەر هۆکارەکانی نەگوتنی گوتراوەکان لێرەدا هەر هێندە دەڵێێن، کە ترسی کەسەکە لە گوتنی ئەوەی دەخوازێت بیڵێت، هەست بەشەرمەزارییکردن لەئاست ئەوەی نیازخوازە بیڵێت و نایڵێت، ئەوەش کە لەناخەوە پەستە و ناخوازێت بێتەگۆ. سەرباریئەوە، لەکاتی هەڵچووندا ئەوەی، کە دەبوو بگوترێت جارێ نەگوتراوە و زۆرجاریش گوتنی نەگوتراو دەچێتە خانەی نەگوتنی شتە هەستیارەکانەوە؛ هەستیار بەمانای سیاسیی، کولتووریی و کۆمەڵایەتیی.
ڤیتگنشتاین پێیوابوو"زمان سنووری هەیە و هەندێک لایەنی ئەزموون، بە تایبەتی ئەوانەی پەیوەندییان بە مانا و بەها و ڕەچاوکردنی ڕووشتییەوە هەیە، ناتوانرێت بە تەواوی لە ڕێگەی زمانەوە دەرب□ر□ن"". ئەمە خانەی نەگوتراوەکان پێکدێنێت. هەروەها درککردن بە پەیامە نەگوتراوەکان هاوکارماندەبن زۆر قسەنەکەین، زۆر نەپرسیین. بۆنموونە دوای ونبوونێکی زۆر، کاتێک کەسێک لێماندەپرسێت: هەموو شتێک باشە؟ئەو پرسیارە دەچێتە خانەی نەگوتراوەوە. لەپشت ئەو پرسیارەوە زۆرێک گوتن هەن، کە هێشتا نەبوونەتە گوتراو.
دوا گوتنمان لەبارەی گوتنی نەگوتراوەوە تایبەتە بە بێدەنگییەوە، ئەمەش بەهۆکاری ئەوەی نەگوتراو بێدەنگییش لەخۆدەگرێت. ئەڵبەتە"نهێنیی خێزانیی یان برینە ساڕێژنەبووەکان دەتوانن سەرچاوەی پرسە نەگوتراوەکان بن". گومانی ناوێت، کە گوتن هێزی هەیە بەس هەمیشە نا، گەر هەمیشە پ□یف وزەداربێت بێدەنگی شادەماری

نەگوتراوەکان پێکناهێنێت. راستە بێدەنگی بەلایەن نییە، بەڵام دەشتوانێت هەڵوێست، تووڕەبوونێک بێت. وەکیتر"هەندێک جار، قورسترین بارگرانی کە هەڵیدەگرین، قورسایی قسەکانمان نییە، بەڵکو بێدەنگی ئەوانەیە کە هەرگیز قسە ناکەین".
سەرباریئەوە، کاتێک گەنەکراو پەلدەهاوێت بەرەو بێدەنگیەکی بکوژ ئەستەمە گۆڕینی نەگوتراو بۆ گوتراو. ڕەنگە زۆرێک لە ئێمە پێیباشبێت، کە هەندێک شت باشترە نەگوترێت. بەڵام تاکەی؟ گەر نەگوتراو باشتربێت لە گوتراو ئەوا تێکڕای نەگوتراوەکان هۆکار و پاڵنەری سەرەکی بێدەنگییەکانمانن. ئەو دەمەش، کە بێدەنگیی دەشکێرنێت نەگوتراوەکان ئاوادەبن. لە بەرئەوەی نەگوتراوەکان، بەشێک لە ڕاستییەکان لەناخی خۆیاندا حەشاردەدەن بۆیە ڕۆژێکدێت نەگوتراوەکان بێدەنگی بەرز بگوترێن.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

گرتنی عەجاجی دەندە و پرسیار و نیگەرانییەکان.. شاخەوان قادر شۆڕش

گرتنی عەجاج حەردان ئەحمەد تکریتی یا "حەجاجی نوگرەسەلمان" وەکو ڕزگاربووانی زیندانی نوگرەسەلمان (قەڵای سەربازیی نوگرەسەلمان) دەیناسێنن، یەکێ لە ئەفسەرە ناوزڕاوەکانی ڕژێمی ڕووخاوی بەعس بوو کە دوای ٢٢ ساڵ لە ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە ١/٨/٢٠٢٥دا هەواڵی دەستگیرکردنی بڵاوبووەوە. هەواڵەکە هەواڵێکی لە لایەک دڵخۆشکەرە و لە لایەکی دیکەدا کۆمەڵێک پرسیار و ڕەخنە دەهێنێتە پێشەوە.

سەرەتا باشە بزانین عەجاج تکریتی کە بوو؟ عەجاج ئەفسەری سەر بە دائیرەی ئەمنی پارتی بەعس بووە، لە ژمارەیەک شوێندا وەکو ئەفسەری ئەمن کاری کردووە لەوانە لە موسەنا (المثنى)، بەسیە (البصية) و نوگرەسەلمان (نگرة سلمان). شایانی گوتنە لە هەر سێ شوێندا خەڵک لە زیندانەکانی سەر بە پارتی بەعسدا ئەشکەنجە دراوە و بەکۆمەڵ

کوژراون. بەر لە دەستگیرکردنی چەند جارێک هەواڵی مردنی لە لایەن کەس و کارەکەیەوە بڵاوکراوەتەوە، دەگوترێت ئەم هەواڵانە دروستکراوی خۆی بوون و بۆ ئەوەی کەس بەدوایدا نەگەڕێن و سۆراخی نەکەن. هەروەها دەگوترێت عەجاج هەندە نەشتەرگەریی دەموچاوی کردووە و خاڵێکی ڕەشی لەسەر ڕوومەتی هەبوو لای بردووە و هەر لە پارێزگای تکریت ژیاوە. وەکو کەسایەتییەکی خاون پێگەی کۆمەڵایەتی خۆی دەرخستووە. دەگوترێت ئاشکرابوونەکەی دەگەڕێندرێتەوە بۆ کێشەی تایبەتی کۆمەڵایەتی. واتە لایەنی دژ عەجاجیان بە دەزگاکانی ئاسایش ئاشکرا کردووە. نازانین ئەوە چەندی ڕاستە بەڵام ئەگەر ئەوە ڕاست بێت، دۆزینەوەی عەجاج بەهۆی بەدواداگەڕانی دەزگاکانی ئاسایش نەبووە. واتە ئەگەر کێشەی کۆمەڵایەتی نەبووایە کەس لێی نەدەپرسی ماڵت لە کوێیە. ئەوەش لە ئێراقی ئێستادا سەیر نییە.

شایانی گوتنە لە هێرشی گەلکوژکارانەی ئەنفالدا بە تایبەتی لە ئەنفالی دوو و سێ و چواردا لە نێوان ٢٢ی مارس و ٨ی مای ١٩٨٨دا بە هەزاران کەس لە دەشت و دۆڵەکانی قەرەداغ، گەرمیان و شوان و شێخبزێنی لە پارێزگاکانی کەرکوک و سلێمانی دەستگیرکران و ڕەوانەی سەرەتا تۆپزاوا کران، لەوێ مێرمنداڵ، گەنج و پیاوەکان ڕاستەوخۆ بۆ گۆڕە بەکۆمەڵەکان نەبردران، منداڵ و کچ و ژنەکان و پیرەکانیش بۆ خوارووی ئێراق بۆ قەڵای سەربازیی نوگرەسەلمان نەبردران. بەڵام جاری وا هەبووە گەنجەکانیش بۆ ئەوێ نەبردراون و پاشان بەرەو کوشتن لە گۆڕە بەکۆمەڵەکان نەبردراون. ئەوانەی بۆ ئەم زیندانە نەبردران بەرەوڕووی ئازار و ئەشکەنجەدان، تینوێتی، برسییەتی و نەخۆشی بوونەوە و وردە وردە گەلێکیان مردن. عەجاج کە بەرپرسی قەڵازیندانەکە بووە بە کێبل، سۆندە، دار و چەکوش بەربۆتە گیانی زیندانییەکان. مرۆڤی لەژێر لێدان و ئەشکەنجەداندا دەدانە کوشتووە. بێ بەزەییانە لە منداڵی داوە، خەڵکی تینو و برسی کردووە تاکو زوو بمرن. کە زیندانییەکان مردوون تەرمەکانیان بە سەگەکانی دەرەوەی زیندان فڕێ داوە. ڕزگاربووان بە زۆری گوتن لە سەگە ڕەشەکان دەکەن. زیندانییەکان خۆیان دەبووایە تەرمەکان ببەنە دەرەوە و هەموو دەیانزانی دوای ئەوە سەگ دێن و دەیان خۆن. دایک تەرمی منداڵی ساوای بردۆتە دەرەوە و زۆر باشیش لێی ڕوون بووە کە دوای ئەوە سەگە ڕەشەکان دێن و دەیانخۆن. بەچاوی خۆیان ئەوەیان دیتووە. عەجاج وەکو بەرپرسی ئەم زیندانە بەرپرسە لە زۆربەی ڕەهای ئەو تاوانانەی کە لەم زیندانەدا ئەنجام دراون.

لەبەرچی تا ئێستا عەجاج تکریتی دەستگیرنەکرابوو؟ دادگای باڵای

تاوانەکانی عێراق لە کەیسی تاوانی گەلکوژیی ئەنفالدا کە لە ٢١/٨/٢٠٠٦دا دەستی پێکرد پێنج تۆمەتباری هێنایە دادگا، ئەوەش تەنها چەند دانەیەک بوو لە هەزاران تۆمەتبار کە بەجۆرێ لە جۆرەکان پشکیان لە تاوانی گەلکوژیی ئەنفالدا هەبوو. لە نێو ئەو پێنج کەسەدا ناوی عەجاج نەبوو. ئەو لەلایەن دادگاوە داواکراو بوو، بەڵام وەکو سەدان تۆمەتباری داواکراوی دیکە هەرگیز دەستگیر نەکرا و نەدرایە دادگا. دیارە جگە لە زیندانی قەڵای سەربازیی نوگرەسەلمان چەند زیندانێکی دیکەی وەکو تۆپزاوا، دوبز، تکریت، نزارکە و سەلامیە و هیتر هەبوون بەڵام بەرپرس و تاوانبارانی ئەو زیندانانە هەرگیز دەستگیر نەکران. دەسەڵاتی جێبەجێکردنی عێراق هیچ هەوڵێکی بەکردەوەی بۆ دەستگیرکردنی تاوانبارانی داواکراوی تاوانی ئەنفال ئەنجام نەدا، هەرچەندە لە لایەن دادگاوە داوای زیاتر لە ٤٠٠ تۆمەتبار کە ناویان لە لیستێکدا نووسرابوو و لە لایەن دادگاوە داواکرا بوون. ئەو ٤٠٠ کەسە تەنها بەشێکی کەمی تاوانباران بوون.

لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا کە وەکو وڵات و هەواری قوربانیانە، لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە نە دادگایەکی تایبەت بە تاوانی گەلکوژیی (جینۆساید) دانرا، نە هیچ هەوڵێکیان بۆ دەستگیرکردنی تۆمەتباران دا. هەردوو پارتی دەسەڵاتدار پارتی و یەکێتی بەکردەوە دژی دادگایی سەرۆکجاشەکان وەستانەوە کە لەلایەن دادگاوە داواکرابوون. زۆر لە ئەفسەر و سەرکردە بەعسییەکان هاتنە کوردستان و پەنادران. بەکورتی لە عێراق و هەرێمدا تاوانبارانی تاوانە گەورەکان پەنادراون و پارێزگاریی دەکرێن.

ئەوەی پێویستە ئێستا ئەنجام بدرێت، کەیسەکەی ئەنفال لە دادگا بکرێتەوە، سکاڵا لە کەسوکاری قوربانیان یا ڕزگاربووان وەربگیرێت، کارئاسانیان بۆ بکرێت، پارێزەریان بۆ ئامادە بکرێت، تۆمەتەکانی سەر تاوانبار بخرێنە ڕوو. هەروەها ڕێگریی لە هەر هەوڵێکی ئازادکردنی یا جۆرێک لە ڕێککەوتن بۆ ئازادکردنی عەجاج بکرێت. پێویستە هەوڵەکانی ڕزگارکردنی عەجاج پوچەڵ بکرێتەوە، وەکو عەرەبە سوننەکانی سەر بە خێڵی عوبێد لە پارێزگای تکریت لە ئێستاوە هەوڵی بەردانی دەدەن، بانگاشەی ئەوە دەکەن گوایە ئەوە ئەو عەجاجە نییە و ئەو کەسێکی بێ تاوانە بۆیە دەبێ ئازادی بکەن. هەندێ لە ڕۆژنامەوانەکانی شاری کەرکوک بە مەبەستی بەدواداچوون و کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر عەجاج چووبوونە لای ماڵەکەی عەجاج، بەڵام لەلایەن دەزگاکانی ئاسایش و پۆلیسی تکریتەوە ڕێگریان لێ کرا

و هەرچی وێنەی گرتبوویان لێیان سەندنەوە و بە ماوەی چەندین کاتژمێر دەستبەسەر کران. ئەوان هەندە زانیاری گرنگیان دەستکەوتووە و لایانوایە ئەوە عەجاجی نوگرەسەلمانە و خۆیشی لای دەزگای ئاسایشی ئێراقی دانی بەوەدا ناوە.

پێویستە پرۆسەی دادگاییەکە بێلایەنانە ئەنجام بدرێت و گەواهیدەر و ڕزگاربووان ببردرێنە دادگا و پارێزگاریی لە ژیانیان بکرێت. بەم جۆرە بەپێی یاسای تاوانی گەلکوژیی مادەی ١١ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی مادەی ١٢ دادگایی بکرێت. پێویستە دادگا لە دیدی ئەم تاوانانەوە بە وردیی و چڕیی بڕوانێتە تاوانەکانی عەجاج. ئەگەر دادگا تەنها بەپێی مادەی ١٢ی مافەکانی مرۆڤ عەجاج دادگایی بکات، ئەوە هەڵەیەکی یاسایی زەقە، چونکە وەکو بڕیارێکی پێشوەختە وایە، کە ئەوان بە لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی یاسایی چڕ و پڕ و سەلماندنی دەرئەنجام، هەرزوو بڕیارەکیان سەپاندووە و ئیدی سەیری ماددەی ١١ی تاوانی گەلکوژیی ناکەن. ئەگەر عەجاج تاوانی گەلکوژیی ئەنجام نەداوە، دەبێ بیسەلمێنن چۆن ئەو تاوانی گەلکوژیی ئەنجام نەداوە و لە بەرچی تاوانەکانی ئەو تاوانی دژ بە مرۆڤایەتییە. لەسەر ئەو بنچینەیە دەکرێ سزای دادوەرانە و ڕەوا بە ئەم تاوانبارە دڕندەیە ببەدرێتەوە، بەڵکو ئارامیەک بە کەسوکاری قوربانیان و ڕزگاربووان ببەخشرێت.

گرنگی گرتنی عەجاج وەکو بەئاگاهاتنەوەیەکە کە پەنجەی پرسیارەکان بە سیستەمی دادوەریی ئێراق ئاراستە دەکات. بۆیە ئەگەر لە بەرەی قوربانی و خەڵک بەگشتی بپرسیت ئەوا هەنگاوی دیکەی یاسایی و دادوەرانەی گرنگ ئەوەیە، پێویستە هەموو تۆمەتبارانی تاوانی گەلکوژیی ئەنفال و گەلکوژییەکانی دیکە دەستگیر بکرێن و بدرێنە دادگا. زۆرن ئەوانەی وەکو عەجاج بەشداریی ڕاستەوخۆیان لە تاوانەکاندا هەبووە، بەڵام تائێستا بە ئازادی دەسووڕێنەوە. هەموو ئەوانەی بە جۆرێ لە جۆرەکان لە تاوانەکە گلاون، تاوانبارن و دەبوایە ڕادەستی دادگا بکرێن. بۆیە پەنادانیان تاوانە و دەبووایە سزای لەسەر بێت. دادگاییکردنی تاوانبارانی تاوانی گەلکوژیی و دژ بە مافەکانی مرۆڤ هیچ کاتێک کۆن نابێت، تا ئەو ساتەی تاوانبار لە ژیاندا بێت دەکرێ دەستگیر بکرێت و ڕەوانەی دادگا بکرێت. بە نموونە تاوانبارانی نازی کە لە تاوانی گەلکوژیی هۆلۆکۆستدا بەشداریان هەبووە تاکو ئێستا دەستگیر دەکرێن و دەدرێنە دادگا، هەرچەندە ئێستا پیر و پەککەوتەن.

ئاشتی و بەیەکەوەژیانی دروست و ئەرێنی لە کۆمەڵگەیەکدا دروست

نابێت ئەگەر دادوەریی نەهێتە دی. بەداخەوە لە هەرێمی کوردستان و ئێراقدا ئەم داوایە گرنگیی نییە و دەسەڵاتداران گوێی پێ نادەن، وەکو بەرژەوەندییە بنەماڵەیی و خێڵەکی و ئەتنیەکان ل□ پێش هەر شتێکی دیکەوە دێن.

شاخەوان قادر شۆڕش
٥/٨/٢٠٢٥

دەرونشیکاری لە فرۆیدەوە تا ئیمڕۆ -١-.. د. هەژار عوسمان

هستیریا نەخۆشیەکی دەرونیە بەڵام بە شێوەیەکی سەرەکی بە نیشانەکانی نەخۆشیەکانی مێشک و دەمار خۆی دەردەبڕێ بێ بونی گۆڕان و شێوان و تێکچونی پێکهاتەی جەستەیی لە خودی مێشك و دەمارەکاندا، کەواتە ئیشکردن و وەزیفەی مێشک و دەمار بە شێوەیەکی کاتی تێکدەچێت بەڵام پێکهاتەکەیان ساغە و تێکنەچوە وەک ئەوەی بۆ نمونە مێشک هەوی کردبێ یا کیسێک یا زیادەگۆشتێکی تیا بێت یا لولەخوێنەکانی داخرابێت یا ئاوسا بێت. نیشانە جەستەییەکانی هستیریا ئەمانەن: گەشکە و بورانەوە و بێهۆشبون یا هۆش تێکچون، سڕبون و مێرولەکردنی پێست ،ئێشی ئەندامانی لەش ،هێزتیانەمان ولاوازی یا گرژبونی زۆر توند و گەرمی ماسولکەکان ، لەرزینی دەست و پێ یا هەمو جەستە ، تێکچونی زمان گۆکردن و شێوانی دەنگ و قسەکردن یا کپی و بێدەنگبونی تەواو ونەتوانینی قسەکردن، یا کێشە لە جوین و قوتدانی خۆراکدا یا کۆکەی وشک بێ بونی نەخۆشیی کۆئەندامی هەناسەدان یا نائاسایی بونی شێوەی وەستان و دانیشتن و ڕۆشتن و جموجوڵی ئاسایی □□زانە ، شێوانی کاتیی بینین وەک بەرچاوڕەشبون یا تەنانەت نابینایی کاتی وهتد… . نیشانە دەرونیەکانی هستیریا ئەمانەن: هەست وشعوری لەخۆنامۆ بون و لە دەوروبەر نامۆبون، بیرچونەوە بەتایبەتی دەربارەی ڕوداوی برینداربونی دەرونی ئەگەر ڕویدابو، گۆڕانی خێرا و تەقینەوەی بێجێی هەست و سۆزەکان بە هاوارکردن و گریان و قاقای پێکەنین بە ئەندازەیەکی وا کە سەرنجی هەمو دەوروبەر بە لای خۆیدا ڕائەکێشێ . لە کاتێکدا خزم و کەس

دەوریان داوە و زۆر نیگەرانی و ترسیان هەیە لە دۆخەکەی کەچی ئەو
خۆی تەنانەت بەرامبەر نیشانە جەستەییە کاتیەکانی وەک نابینایی و
ئیفلیجی خەمسارد و گوێپێنەدەر ڕاکشاوە. لە پشتی ئەم نیشانانەوە
هۆ وکێشەی دەرونی و بریندااربونی دەرونی و ئازاردانی جەستەیی و
چەوساندنەوە و دەسدرێژیی جۆراوجۆر بە هی سێکسیشەوە لە منداڵی و
هەرزەکاری و یا لە تەمەنی گەورەیی لە ئێستادا و هەروەها کێشەی
کۆم□□اب□تیی قورس هەن کە کەسەکە لە بەر شەرم و عەیبە و ترس لە
سزا و ئابڕوچون ودابڕان لە دەوروبەر و خێزان و کۆمەڵ ناتوانێ بە
دڵی خۆی و لە کانگای دڵیەوە بە هەست و سۆزی ڕاستەقینەوە
دەریانبڕێ و چارەسەری بنەڕەتیان بۆ بکات، بۆیە بێ ویست و حەزی
خۆی و بێ ئەوەی خۆی بیەوێ و بزانێ یەکێ یا چەند دانەیە لە نیشانە
جەستەییەکانی سەر بە کۆئەندامی مێشک و دەمارەکانی تیا دەرکەوێ.
نمونەیەک کە ڕویداوە: ژنێکی مێرددار لە پڕ توانای بینینی نەما،
دوکتۆری چاو دوای تێڕوانینی ورد پێی وت چاوت هیچی نیە، دوای چەند
هەفتەیەک بزربون لە شارێکی دورەوە لە گەڵ ئەو پیاوەی شەیدای
یەکتر بوبون سەری هەڵدا و دەرکەوتەوە و ئیتر بێ چارەسەری پزیشکی
کێشەی بینینەکەشی نەما! ئەم نەخۆشانە بە هۆی بورانەوە و گەشکەی
دەرونیەوە چەندین جار بە پەلە و شڵەژانی خزم و کەسەوە بە
ئەمبولانسی فریاکەوتن یا ئوتومبیلی ئاسایی دەبرێن بۆ بەشی
فریاکەوتنی نەخۆشخانەکان و چەندین تێڕوانینی تاقیگەیی خوێن و
سۆنەر و وێنەی تیشکی و سکانی مێشک و ئەندامەکانی تری جەستەی بۆ
دەکرێت و لە کۆتایی هەمویاندا پزیشکەکە دەڵێت وەڵا هیچی نیە،
هەندێک دوکتۆر پێی دەڵێن هستیریا یا Hys ی هەیە !! ئیمڕۆ وشەی
هستیریا لە دنیادا بەسەرچوە و بەکارهێنانی زۆر کەم بوە و بە
تایبەتی پزیشکی هەمو پسپۆڕیەکان نا ب□□ت بەکاریبێنن بۆ
نەخۆشەکانیان چونکە وشەیەکی نازانستی و هەڵەیە. Hysteria وشەیەکی
یۆنانیی کۆنە بە واتای (نەخۆشیەکی پەیوەندددار بە مناڵدانەوە)
دێت، پزیشکی ناوداری یۆنانی کۆن (هیپۆقرات) وای دەزانی ئەو
نەخۆشانەی هیستیریا یان هەیە مناڵدانیان تەواو نیە یا ترازاوە و
بە جەستەی نەخۆشەکەدا دەجوڵێ و دەگەڕێ. لە مێژە دەرکەوتوە کە
نەخۆشیەکە هیچ پەیوەندیەکی بە مناڵدانەوە نیە بەڵام لە کچ و ژنی
گەنجدا زۆرترە هەتا لە پیاواندا، ڕەنگە هەر ئەمەش بێت کە
ناونراوە هستیریا کە لە وشەی یۆنانیی (Hyster) وە هاتوە و بە
واتای مناڵدان دێت. ئێستا لە هەمو دنیای پێشکەوتودا لە بری
هستیریا وشەی (conversion) ک□نف□رژن بەکاردێت.
ئەوەی کێ هستیریای هەیە و کێ نیەتی تەنیا پزیشک وە بەتایبەتی
پزیشکی مێشك و دەمار و پزیشکی دەرونی بڕیار دەدا نەک هیچ کەسێکی

تر، دەنا هەڵە و ناحەقی و سوکایەتی پێکردن و تۆمەتی ناڕەوا بەرامبەر نەخۆشەکە دەکرێت لەباتی تێگەیشتن لێی و هاوسۆزی وچارەسەرکردنی پسپۆڕیانە کە چارەسەری دەرونیە لای پزیشکی دەرونی و دەروناسی پزیشکیی خاوەن بڕوانامەی بەکالۆریۆس و بانتر. بینیومە و بیستومە خزم و کەس و هاوڕێ و تەنانەت یاریدەدەری پزیشك وهەندێ پزیشکیش چی بەم نەخۆشانە دەڵێن، وەک (درۆ دەکات، نەخۆش نیە، خۆی وا لە خۆی دەکات، …).

دوکتۆر د. سیگمۆند فرۆید کە جو بو، هەروەها د.جۆزێف برۆیەر لە شاری ڤیەنا بۆ یەکەم جار لە ساڵەکانی ١٨٨٠ دا ئەم نیشانە جەستەییانەیان وەک دەربڕ و زمانحاڵی کێشە و برینداریە دەرونی و کۆمەڵایەتیە قورس و چارەسەرنەکراوەکان ناساند. پێشتر د.برۆیەر بۆ ماوەی ساڵ و نیوێک (١٨٨٠-١٨٨٢) خەریکی چارەسەرکردنی کچێکی ٢١ ساڵی نەخۆش بو بە ناوی خوازراوی Anna O بە شێوازی قسەلەگەڵکردن و خەواندنی دەستکرد (Hypnosis)، کچەکە نیشانەکانی هستیریای تێدابو و لە ڕوی جەستەیی مێشک و دەمارەوە هیچی نەبو، ئەو بەو چارەسەرە و بێ دەرمان باشتر دەبۆوە. د.جۆزێف دەربارەی ڕەوتی نەخۆشی و چارەسەری Anna O زانیاری و ئەزمونی چارەسەرکردنی سەرکەوتوانەی بە تەنیا بە دواندن بەڵام بێ دەرمان بۆ فرۆید باسدەکرد و لە گەڵیا ئاڵوگۆڕی بیروڕای دەکرد دەربارە بابەتەکە، فرۆید خۆیشی وەک دوکتۆرێکی پسپۆڕی مێشک و دەمار زۆرجار گیریخواردبو بە دەست هەندێ لە نەخۆشەکانیەوە کە دەرمان چاکی نەدەکردنەوە و نیشانە و ناڕەحەتیەکانیان کە هی هستیریاکەیان بو بەردەوام دەبو. فرۆید پێشتر یەک ساڵ دوای وەرگرتنی پسپۆڕی لە مێشک و دەمار لە ڤیەنا ، بۆ ساڵێک لە پاریس لە ژێر سەرپەرشتیی دوکتۆر Charcot و دو دوکتۆری تردا یەک ساڵ ڕاهێنان و فێربون و چارەسەرکردنی دەرونیی نەخۆشانی هستیریا ی کرد و گەڕایەوە بۆ ڤیەنا و ئیتر وردە وردە کەوتە چارەسەرکردنی نەخۆشانی هستیریا و بوبە ئەو بوارەی کە سەرکەوتوانە ئەسپی خۆی تێدا تاودا و ناوبانگی دەرکرد. فرۆید ئەم ئەزمونانەی خۆی لە گەڵ نەخۆشانی هستیریا و ئەوانەی د.جۆزێف لە گەڵ Anna O زۆر سەرنجی ڕاکێشا و کەوتە بیرکردنەوەی قوڵ و خوێندنەوە و لێکۆڵینەوە ی پراکتیکی و تیوریی چڕ و پڕ، ئەنجامی ئەم کارەی نوسین و بڵاوکردنەوەی کتێبی (لێکۆڵینەوەکان دەربارەی هستیریا) لە ڤیەنا لەساڵی ١٨٩٥ بو، دواتر لە ساڵی ١٩٠٠ کتێبی (ڕاڤەکردنی خەونەکان) ی نوسی و بڵاویکردەوە .

دەتوانین بڵێین ئەم دو کتێبە ، کە دەنگدانەوەیەکی گەورەیان هەبو نەک هەر لە ناوەندە پزیشکیەکان بەڵکو لە بوارەکانی ئەدەب و هونەر و کۆمەڵناسی و مێژو دا ، زەنگ لێدانی سەرەتای لەدایکبونی

(دەرونشیکاری Psychoanalysis) بو کە فرۆید (١٨٥٦- ١٩٣٩) بە دۆزەرەوەکەی دادەنرێت.

تێڕامانێك بۆ کتێبی (ئافرەت لە شانۆی کوریدا).. کامەران حاجی ئەلیاس

ئەگەر ئاوڕێك لە رابردووی کلتوری هونەری وئەدەبی و رۆشنبیری خۆمان بد□ینەوە گومانی تێدانییە ،کەخاوەنی چەندین چالاکی و ئەدەبی وهونەرین ،خاوەن ئەرشیفێکی دەوڵەمەندین دەتوانین هەمیشەشانازی بەرابردووی خۆمانەوە بکەین ..بەڵام یەکێك لەو گرفتانە کە رووبەرمان دەبێتەوە بریتییە لەوەی، لە کاتی ئەنجامدانی هەر چالاکییەك نەبوونی دەزگایەك یان فەرمانگایەکی فەرمییە کە پەیوەست بێت بە تۆمار کردن بە دۆکیۆمێنتکردنی و کۆکردنەوەی سەرجەم ئەو چالاکیانەی کە ئەنجام دراون وە ئەوەی ئەنجام دەدرێن، بۆ ئەوەی وەکو بەڵگە لە داهاتوو ئاماژە پێبدرێت لە هەمان کات دا لە ناچوون بپارێزدرێن ،ببێتە سەرچاوە بۆ ئەوەی ببێتە فاکتەرێك بۆ تۆمارکردنی مێژوویەکی راست و دورست چونکە وەکو ئاشکرایە دورستکردنی مێژوویەکی راست و دورست و بێ گوماناوی لەرێگەی بەڵگەو دۆکیۆمێنت و شوێنەوار دەبێت ل□ بەر ئەوە وڵا تان گرنگی زۆریان بە ئەرشیفکردن داوە هەر لەرێگەی بەڵگەشەوە دەبنە خاوەن شارستانییەتی تایبەت بەخۆیانەوە پارێزگاری لە مێژووی خۆیان دەکەن.

ئێمە لە کوردستان بەداخەوە هیچ دەزگایەکی ئەوتۆمان نییە بۆ تۆمارکردنی سەرجەم چالاکییەکان راستە لێرەو لەوەێ چ لە ئاستی کەسی بێت یان رێکخراو یان کۆمەڵە بێت هەوڵدراوە بەڵام ئەمەنە کارێکی فەرمی و گشتگیر نین تەنیا بوارێك لە خۆ دەگرن وەکو دەزگایەکی فەرمی نین هەموو لایەنێکی ئەدەبی و هونەری وگشتی لە خۆبگرێت ب□ ئەوەی لە هەرکاتێك کەسێك یاخود لایەنێك پێویستی پێبێت راستەوخۆ پەیوەندی بەو دەزگایەوە بکات و سوودی لێوەرگرێت ،کە بەداخەوە ئەوەش کەلێنێکی گەورەیە لە ئەنجام دا دەبێتە هۆکاری لە ناوچوون یان تۆمارنەکردنی چالاکییەکان بەشێوەکی راست دورست .

کتێبی(ئافرەت لە شانۆی کوردیید) لە نووسین و ئامادەکردنی نووسەری دیاری کورد (مەغدید حاجی) لەساڵی 1989 چاپی یەکەمی بڵاوکرایەوە.. بەهۆی ئەوەی کتێبەکە زۆر گرنگ بوو لە هەمان کاتیشدا لەکتێبخانەکانی کوردستان نەمابوو، لە ساڵی 2024 لەسەر ئەرکی مەکتەبی راگەیاندنی یەکێتی لە هەولێر بەجاری دووەم چاپ و بڵاوکرایەوە ..لەوانەیە پێش چاپ کردنی ئەم کتێبە لەسەر رۆڵی ئافرەت لە شانۆی کوردیدا لە رۆژنامەو گۆڤارەکان وەکو وتار لێرەو لەوێ نووسرابێت بەڵام وەکو کتێب بەو تێروتەسلە لە چوارچێوەی کتێب نەنووسراوە بۆیە کتێبی (ئافرەت لە شانۆی کوردیدا) یەکەمە لەو کتێبانەی کە بۆتە ئەرشیفێکی دەوڵەمەند بۆ شانۆی کوردی بەجۆرێك بۆتە سەرچاوە بۆ چەندین تێزی نامەی ماستەر و دکتۆرا..کارەکە دەبوایە لەلایەن دەزگایەکی گەورەی حکومەتەوە جێبەجێ کرابا و بودجەیەکی شایستەی بۆ تەرخان کرابا نووسەر زیاتر لە چوار ساڵ خەریکی ئەم کتێبە بووە هیلاکی و ماندووبوونی زۆری کردووە لەسەر ئەرکی خۆی چاپی یەکەمی لە شاری بەغدا چاپ کردووە…نووسەر بۆ ئامادەکردنی کتێبەکە سەردانی شار و شارۆچکەکانی کوردستانی کردووە چەندین دیدار و هەڤپەیڤینی لەگەڵ چەندین هونەرمەند ئەنجام داوە بۆئەوەی بەشێوەیەکی راست و دورست کتێبەکە بخاتە بەردەم خوێنەران نووسەر بۆ راست و دورستی مێژوەکان زۆربەی دیدارەکانی لەرێگەی ریکۆدەر یان بەشێوەی نووسین دیدارەکانی ئەنجامی داون تائێستا وەکو بەڵگە لەلای خۆی پارستوویەتی.. تۆ بیر بکەوە لە ساڵانی هەشتایەکانی سەدەی رابردوو ئەوهەموو کارە لەسەر خەرجی خۆت ئەنجام بدەیت دەبێ چ ئەرکێکی زەحمەت بووبێت چونکە هۆکارەکانی پەیوەندی کردن وەکو ئێستا ئاسان نەبووە بۆیە ئەم کتێبە بەئاسانی لەدایك نەبووە .

ئەگەر رامانێك بە ناوەڕۆکی کتێبەکەشدا بکەین سەرەتا مامۆستا (ئەحمەد سالار) پێداچوونەوەو پێشەکی بۆکتێبەکە نووسیوە ..راستە ناونیشانی کتێبەکە لە ژێر ناوی (ئافرەت لە شانۆی کوردیدا) یە پشکی شێر بۆ رۆڵی ئافرەت لە شانۆی کوردی بەرکەوتووە بەڵام هەر لە نێو کتێبەکەدا نووسەر باسی بزووتنەوەو مێژووی شانۆی کوردی ناوی سەرجەم ئەو ئافرەتانەی تۆمارکردووە کە وەکو ئەکتەر رۆڵیان بینیوە لە سەرتەختەی شانۆ و دراماکان دا لە هەمان کات ئاماژەی بەناوەی ئەو پیاوانەی داوە کە رۆڵی ئافرەتیان بینیووە ئەمەش سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ هونەرمەندان و نووسەران.. نووسەر ئاوڕێك لە مێژووی شانۆی کوردی دەداتەوە باس لە یەکەم دەقی شانۆی کوردی دەکات بە ناوی (مەمی ئالان) کە لە ساڵی 1919 لەلایەن نووسەری دیاری کورد (عەبدولرەحیم رەحمی هەکاری) نووسراو لە هەمان کاتدا باس ناوەرۆکی

شانۆگەرییەکە دەکات نووسەر مەغدید حاجی دەڵێت”ئەم شانۆگەرییە(مەمی ئالان) بەهیچ شێوەیەك باسی ئەویندارى (مەم و زین) ناکات بەڵکو چەمکی شانۆگەرییەکە باس لە رۆحی هاوکاری نەتەوەی کورد دەکات بەتایبەتی وەکو گەلێکی موسڵمان هاوکاری گەلی فەڵەستین دەکات لە پێناوی رزگار کردنی شاری قودس هەروەها باس لە رۆڵی ئافرەت دەکات لەوسەردەمەدا”.
ئەوەی زانراوە شانۆگەری (مەمی ئالان)ی عەبدولرەحیم رەحمی هەکاری چیرۆکی شانۆگەرییەکە باس لە ساتی رۆیشتنی مەمی کوردان بۆ غەزای رزگارکردنی قودس دەکات. کاتێك (مەم) خۆی ئامادە دەکات بچێت بۆ شەڕ، چاوەڕشی دایکی و غەزالی ژنی بە تەنیا جێدێڵێت، دوای چەندین ساڵ، وەك قارەمانێك لە غەزا دەگەڕێتەوە و دەچێتە لای ژنەکەی، سەرەتا ژنەکەی نایناسێتەوە. دواتر کە خۆی ئاشکرا دەکات، دەیناسێتەوە و هەردووکیان لێك دەئاڵێن و باوەش بە یەکتردا دەکەن.
نووسەر کتێبەکەی بۆ چوار بەش داش کردووە لە بەشی یەکەم باس لە ئافرەت لە دەقی شانۆی کوردی دەکات وباس لە نووسەرەکان دەکات کە چۆن وەکو بابەت مامەڵەیان لەگەڵ ئافرەت کردووە لەنێو دەقە شانۆییەکانیدا.
لە بەشی دووەم باس لەو هونەرمەندانە پیاوانە دەکات کە وەکو پیاو رۆڵی ئافرەتیان بینیووە هەر لەسەرەتایی چلەکان و پەنجاکان تا حەفتاییەکانی سەدەی رابردووە باس لەچۆنییەتی پرکردنەوەی ئەو کەلێنە دەکات لە نێو شانۆی کوریدابوونی هەبوو ئاماژەی بە ناوەکانیان دەکات.
لە بەشی سێیەمدا مەغدید حاجی باس لەو ئافرەتانە دەکات کە رۆڵیان بینیووە لەسەر تەختەی شانۆ و لە نێو دراماى کورییدا هەرلەو بەشدا نووسەر باس لە دامەزراندنی تیپەشانۆییەکان دەکات بە تایبەتی لە دوای شۆرشی14ی تەموزی ساڵی 1958 بەجۆرێك باس لەم تیپە هونەریانە دەکات کە کاریگەری ئەرێنیان هەبووە لە پێشڤەچوونی رەوتی شانۆ بەگشتی بەشداریکردنی ئافرەتان زیاتر بوو.
لەبەشی چوارەم نووسەر مەغدید حاجی ئاماژەی بە ناوی زیاتر لە 402 لەو خانمانەی داوە کە وەکو ئەکتەر رۆڵیان بینیوە لەسەر تەختەی شانۆ و لە نێو دراماى کورییدا هەریەکەو بەپێی قۆناغ و بەپێی شارەکەی خۆی ناویان لە نێو کتێبەکەدا نووسراون چەندین دیداری لەگەڵ بەشێك لە ئەو ئافرەتانە ئەنجام داوە کە رۆڵیان بینیوە لەسەر تەختەی شانۆ وە لە نێو درامادا.
لە کۆتاییش نووسەر چەندین وێنەی شانۆیی وەکو بەڵگە بڵاوکردۆتەوە هەندێك لە وێنەکان ئەو هونەرمەند پیاوانە لە خۆ دەگرێت کە رۆڵی ئافرەتیان بینیوە هەندەکی تریش وێنەی ئەو ئافرەتانن کە

لەشانۆگەرییەکان وەکو ئەکتەر بەشداربوون.
هەرچەندە ناوی کتێبەکە بەناوی (ئافرەت لە شانۆی کوردیدا)-یە بەڵام ناوەڕۆکەکەی تەنیا ئاماژە بەناوی ئەو ئافرەتە هونەرمەندانە دراوە کە لە کوردستانی باشوور بەشداری لە شانۆ درامایان دا کردووە بەهیچ شێوەیەك ئاماژە بە ئافرەتانی پارچەکانی تری کوردستان نەدراوە ،ئەگەرچی من دەبینام ئەمە کارێکی زۆر زەحمەتە هەروەکو لە سەرەتا ئاماژەمان پێدا دەبێت ئەم کارە لەلایەن دەزگایەکی فەرمی حکومی بکرێت لە هەمان کات ساڵانی هەشتاکانیش ئەستەم بوو ئاماژە یان پەیوەندی بەپارچەکانی تری کوردستان بدەیت، بەڵام دەکرا لە ناونیشانەکەی نووسرابا (ئافرەت لە شانۆی کوریدا لە باشووری کوردستان یان لە کوردستانی عێراق دا)
لە کۆتاییدا دەست خۆشی لە برای ئازیزم مامۆستا مەغدید حاجی دەکەم بەوەی کارێکی زۆر باشی کردووە ،لە هەمان کاتیشدا بەباشی دەزانم لایەنەکانی پەیوەندار بەتایبەتی وەزارەتی ڕۆشنبیری لاوانی حکومەتی هەرێمی کوردستان ڕێوڕەسمێکی شایستەی ڕێزلێنان بۆ نووسەر (مەغدید حاجی) سازبکات دووبارە دەستی خۆشی لێدەکەم.

بیرەوەری/ لەودیو پەنجەرەی ڕۆژێکانەوە ڕاوەستاوم و دەڕوان م.. عەبدواڵ سڵێمان (مەشخەڵ)

بیرەوەریی شاعیرێکی جەنگاوەری مارکسیست

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Mashkhal_BerawaryDownload

ئێنیس خۆشەویستی گیانم.. شاکارێکی ئەندێشەی مێژوویی.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

ڕۆمانی (ئێنیس خۆشەویستی گیانم Inés del alma mía) یەکێکە لەڕۆمانە کاریگەر و وروژێنەرەکانی ئیزابێل ئەللیندی ساڵی 2006 بڵاویکردەوە. کە لەجۆری ئەندێشەی مێژوویی و بایۆگرافییە، هەروەها ڕۆمانێکی داستانییە لەبارەی خۆشەویستی و جەنگ. تێیدا وروژێنەرانە وێنەی تراژیدی شاڵاوی داگیرکاری ئیسپانی بۆ هەردوو وڵاتی پیرۆ و چیلی، لەناوەڕاستی سەدەی شانزدە، کێشاوە. کە ئەوسا ئەو ناوچانە بەوڵاتی هیندی نوێ ناودەبران. لێرەدا ئەللیندی هەروەك لەڕۆمانەکانی پێشووشی، مێژووی ئەمەریکای لاتینی لەگەڵ مێژووی ژیانی خۆی، بەتایبەتی لەڕووی سۆز و مرۆڤایەتی، هاوسەنگ کردووە. ئەو جارەشیان پابەندی خۆی لەگێڕانەوەی ڕێچکەی ئەو مێژووە نواندووە کە داگیرکەر بەدروشمی موژدەبەخشی، شێتانە وەك تەماحکار بەدوای سامان و زێڕدا دەگەڕێن. بەبێ گوێدان بەبنەماکانی مرۆڤایەتی. ئەمەو تێیدا لەکێشانی لایەنی مرۆڤی و ململانێ ئەزەلییەکانی ئافرەتێك، تەواو سەرکەوتووە. ئەو ئافرەتەی کە (ئێنیس سوارێزی) ناوە، بەو کچانە دەچێت کە بەبەهێزی و زیری و هەستکردن بەدادوەری مرۆڤایەتی و بەزەیی و حەزکردن لەمەعریفەت و قێزهاتن لەدەسەڵات و

پابەندبوون بۆنەریت، ناسراون و لەرووبەڕووبوونەوە و بەرگەگرتنی سەختییەکانیش توانادارن. ناوبراو لەچاخی ستەمکاریدا لەڕێگەی پێوەندیکردن بەپیاوێك، دەیەوێت بڕیاری رووبەڕووبونەوەی هەموو جۆرە پاڵەپەستۆیێکان بدات و دژی نەریتە چەقبەستووەکانیش بوەستێ و رێچکەی ژیانیش لەدەرەوەی یاساکانی کۆمەڵگە بگرێتەبەر. سەرتاپای رۆمانەکەش بریتییە لەگێڕانەوەی ژیان و بەسەرهاتەکانی ئەو خاتوونە بۆ ئیزابێلی کچی هاوسەری دووەمی. گێڕانەوەی چۆنیەتی هاتنی ئەو لەگەڵ سوپای داگیرکەری ئیسپانی بۆ وڵاتەکانی پیرۆ و چیلی. لەهەندێك شوێنیش گێڕانەوەی وەك بەسەرهاتەکانی ئەوەی لێدێت ئیزابێلی کچی لەبەرامبەری وەستابێت و موخاتەبەی بکات. بەڵام لەبەر ئەوەی لەوشوێنانە ئەویان تەنیا گوێگرە بۆیە خوێنەر هەست بەبوونی ناکات.

ئێنیس کە سەرگوزەشتەکانی دەگێڕێتەوە لەتەمەنی پیری دایە و گێڕانەوەکانی مەستانە خوێنەر بەرەو رابردوو کێش دەکات. سەرەتا لەساڵی 1526 لەکاتی ژنهێنانی کارلۆسی پێنجەمی ئیمپراتۆر. کە ئەوسا ئەویش بەخوان دی مالگای خۆشەویست و هاوسەری یەکەمی دەگات. هێندەی پێناچێت دەرك بەسرووشتە راستەقینەکەی ئەو دەکات، کە تەنیا کەسێکە شەیدای کچە. دوای لەیەك دوورکەوتنەوەیان کار بەوە دەگات بەرەو هیندی نوێ بڕوات. دواتر لەگەڵ گەڕانەوەی بۆ ناو باوەشی خێزانە نەریتخوازەکەی، بڕیار دەدات پێوەندی بەخوان بکاتەوە. لەبەر دڵسۆزی نا، بەڵکو لەبەر ئەوەی بەدوای ئازادیدا دەگەڕا. دواتر بە (پیدرۆ بالدیبیا) ی سەرکردەی دلێر دەگات. لەنێوانیاندا پێوەندی خۆشەویستی گەرم دێتەکایە. بەیەکەوە رووەو بەدیهێنانی خەونەکانی پیدرۆ دەچن. کە بریتییە لەملپێکەچکردنی دانیشتوانی زەوییەکانی چیلی. پیدرۆ لەلێزانی سەربازی سەرکەوتنی زۆر بەدەستدەهێنێ و ئێنیسیش زۆر یارمەتی دەدا. ئینجا لەبەر شاڵاوە یەك لەدوایەکەکانی هیندییەکان، پیدرۆ ناچاردەبێ بۆ داواکردنی یارمەتی و نوێکردنەوەی پێوەندی، سەردانی ئیمپراتۆر کارلۆسی پێنجەم بکا. لەوێدا لەگەڵ ئەو هەموو دلێری و ئازایەتی، کەچی نایبەخشن و لەسەری فەرز دەکرێ دەست لە ئێنیسی دوێبەر و ئەفسونگەر و شەڕانگێز (هەروەك لەپروپاگەندەکان وەها ناودەبرا) هەڵبگرێت. پاش وتووێژێکی درێژ، ئێنیس بۆی دەردەکەوێت مافی مانەوەی لەو وڵاتە نوێیەی، مەرجە بەشووکردنێکی شەرعییانە. لەگەڵ بێهیوابوون، وەهای بەخەیاڵدا دێت، پیدرۆ دەستی لێهەڵگرتووە، بۆیە بڕیار دەدات شوو بکاتەوە. ئەو جارەیان شوو بەرۆدریگۆ دەکات. کاتێکیش کارەساتی کوژرانی پیدرۆ دەبیستێ، یەکجار دڵگران دەبێت. چونکە تا کۆتایی ژیانی بەتاکە خۆشەویستی خۆی دادەنا.

لەو رۆمانەدا ئەللیندی لەگەڵ ئەوەی باسی لەهێرشی داگیرکاری ئیسپانییەکان و چەوساندنەوەی خەڵکە رەسەنەکەی ئەمەریکای لاتینی کردووە، کۆمەڵێك چیرۆکی سەرکێش و سەرچلیشی تێکەڵ بەخۆشەویستی کردووە. هەموو ئەوانەش لەتوانای گێڕانەوەی ئێنیس بەدیدەکرێن.

ئاکۆ عەبدوڵڵا

- ئیزابێل ئەللیندی رەسەن چیلی- ئەمەریکی (لەدایکبووی 1942) یەکێکە لەنووسەرە دیارەکانی جیهان. لەبوارەکانی رۆمان و شانۆ و کورتە چیرۆك و رۆژنامەنووسی شوێنپەنجەی دیارە. هەروه□ا رێبەرێکی دیاری رێبازی جولانەوەی ریالیزمی ئەفسوناوییە. بەهۆی رۆمانە وروژێنەر و کاریگەرەکانی کە لەناویاندا لێزانانە ئەندێشە و رووداوی واقیعی ئاوێتەی یەکتری کردووە، دەمێکە بۆ خەڵاتی نۆبڵ کاندید دەکرێت. هاوکات وەك ژنێکی چالاکی بواری مافەکانی ئافرەت و ئازادی مرۆڤیش، کەسێکی کارایە.
- لەکاروانی نووسینیدا ئەللیندی کۆمەڵێك رۆمان و شانۆگەری و کتێبی بڵاوکردۆتەوە. لەڕۆمانەکانی (ماڵی تارماییەکان)، (پۆرسەلین کچە قەڵەوەکە)، (لەخۆشەویستی و سێبەرەکان)، (ئیڤا لونا)، (پلانی بێکۆتایی)، (کچی بەختەوەری)، (پۆرترێتی سیپیا)، (شانشینی ئەژدیهای زێڕین)، (دوورگەی ژێر دەریا)، (ئاشقی ژاپۆنییەکە)، (ڤیۆلیتا)، (جەنگەڵی کورتە باڵاکان) کە ئەوەی دوایی تایبەتە بەمنداڵان. لەشانۆگەریەکانیشی (باڵوێزەکە)، (من ترانستۆ سۆتۆمم)، (حەوت ئاوێنە). لەکتێبەکانیشی (پاوڵا) و (ئەفرۆدیت) و (کۆی رۆژەکان) و ئەمانە و چەندانی دیکە.
- لەپای بەرهەمە ئەدەبییەکانیشی چەندان خەڵاتی جیهانی بەدەستھێناوە لەوانە: (گراند پرێکس دیڤاژیۆنی) ، (کۆلیمای ئەدەبی)، (پریمۆی پۆرتوگالی)، (لۆس ئەنجلۆس تیمیسی)، (گابریلا میسترالی چیلی)، (خەڵاتی رەخنەگرانی ئەمەریکی)، (ئامیشی دی کابریا)، (دونا سیتا دی رۆما)
- جێگای باسە ئەللیندی لەبارەی خۆیەوە وتویەتی : “من ئافرەتێکی سیاسیم. مێژووی شاراوەی خۆشەویستی و سێکس و سۆز دەنووسم. بەبێ گرنگیدان بەهۆکارە ئابوورییەکان کە

خولقێنەری ڕووداوەکانی مێژوون. خەڵکانی دیکە هەیە لەو لایەنانەیان کۆڵیوەتەوە. من گرنگی بەوە دەدەم کە لای خەڵکی ڕوودەدەن. گرنگی بەدایکم و داپیرەم و کەسە نزیکەکانم و ژنانی سەر شەقام و منداڵان دەدەم، کە هەرگیز ئەوە لەنوسراوە رەسمییەکاندا تۆمارنەکراون”.

منداڵ، کەرەسە نییە؟!!.. برایم فەڕشی

I

منداڵ

منداڵ بەو کەسە دەگوترێ کە لە لایەنی بیۆلۆژی، کەسایەتی، تێگەیشتن، بیرکردنەوە و هەڵسوکەوت لە حاڵەتی گەشەکردن و فێربووندایە. لە قانوونی وڵاتان باس لە مافی منداڵ کراوە، هەرچەند لە زۆر وڵات مافی منداڵ پێشێل دەکرێ. ناسینی منداڵ، بوون و جێگە و پێگەی وەک ئینسان وخاوەن ماف، گرێدراوی تێگەیشتنی کۆمەڵگا، بنەماڵە، فەرهەنگ، ئایین، حکومەت و سیستەمی ئێرە و ئەوێیە!

لێکۆڵینەوە و سەرنجی بەردەوام ئەوەی دەرخستووە کە منداڵ بەر لە دایکبوون پاش بەسەرئەنجام گەیشتنی پرۆسەی گەشەی مێشک و ئەندامان ، تاقیکردنەوەکانی لە ڕێگای هەر پێنج هەستی خۆیەوە لە ناو مێشکیدا تۆمار دەکرێ. بۆ وێنە ئەو ماڵەی بەردەوام مۆسیقای لێ بڵاودەکرێتەوە، کارتێکەریی لە سەر هەستی منداڵ پاش لە دایکبوون دەمێنێ و ڕەنگە لە بەردەوامیدا منداڵەکە هۆگریی بە مۆسیقا پەیدا بکات. ئەوە ئەو منداڵانەش دەگرێتەوە کە نەک بە ویستی خۆی، بە ویستی دایک و باوک و بنەماڵە بە مەبەستی دینی، قەومی، سیاسی، ئیدئۆلۆژیک دەکرێنە کەرەسەی دەستی ئەم و ئەو!!

منداڵ لە ڕێگای بیستن، بینین، دەست لێدان، چێشتن، بۆنکردن لە گەڵ دنیای دەوروبەری ئاشنا دەبێت و تاقیکردنەوە و زانیاریی پەیدا دەکات. کۆمەڵێک لێکۆڵینەوە ئەوە دەردەخەن کە منداڵ هێدی هێدی دەور و ڕۆڵی دایک و باوک بەرانبەر بە خۆی هەست پێدەکات و ئەوە

دەتوانێ بە هەر دوو باری خاس و خراودا بکەوێت. واتە پێوەندی هەر دوو لا بەرەو تێگەیشتن لە یەک و لە بەرچاوگرتنی ماف و ئازادی هەر دووک لا بچێ، یان بەرەو گوێڕایەڵ بوون و گوێڕایەڵ کردنی منداڵ!

بە پێچەوانەی تێگەیشتنی گشتی، منداڵ سەرنج دەداتە سەر هەر شت و تێگەیشتنی خۆی پەیدا دەکات، ئەوە دەکەوێتە سەر هەڵسوکەوتی دەوروبەر کە چۆن لە گەڵ منداڵ و تێگەیشتن و هەڵسوکەوت و بیروبۆچوونی ئەو بجولێنەوە. هەر منداڵێک لێهاتووە و دەتوانێ لێهاتوویی خۆی بەکار بێنێ، ئەوە کەوتۆتە سەر کۆمەڵگا و سیستەمی سیاسی، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، فێربوون و بارهێنان کە چۆن لە گەڵ منداڵ و کەسایەتی منداڵ، هەڵسوکەوت بکەن و منداڵ چەندە وەک خۆی وەرگرن و چەندە ڕێگا بە ئازادی و گەشەساندنی کەسایەتی ئەو ئاواڵە کەن!

دایک و باب و کۆمەڵگا ئەگەر بەو تێگەیشتنە گەیشتبێتن، ڕێگا و ئیمکانی سەرهەڵدانی سروشتی بە منداڵ ببخشن و هاوڕێی و پشتیوانی گەشەکردنی منداڵ بن و بە هۆی فەرهەنگ، ئایین، داب و نەریت و چەشنی کۆمەڵگا و سیستەمی حوکمڕانی ڕێگریی نەکەن، ئەوە منداڵ لە هەموو بوارێکدا گەشە دەکات.

منداڵ گەر هاوڕێی بکرێ و سەرنج بدرێتە سەر هەڵسوکەوت و ئاکار و جموجۆڵ و داواکانی، لایەنەکانی لێهاتوویی خۆی دەردەخات، ئەوە هونەر و ویست و خواست و هەست و لێهاتوویی هونەریی منداڵیش دەگرێتەوە. ئەڵبەت ئەوەش هەیە کە منداڵ لە بواری هونەر و بواری تر، ڕەنگە بکەوێتە دوای دایک و باوک و کەسانیتر، یان دایک و باوک و کەسانی تر منداڵ وەشوێن خۆیان بدەن.

ئەمە گرنگە منداڵ خۆی بەسەر ویست و خواست و هەستی خۆیدا زاڵ بێت و بە هاوڕێی گەورەکان ڕێگای خۆی پەیدا بکات، نەک ئەوەی کەسانیتر بیخەنە سەر ڕێگای خۆیان. جیهانی منداڵ جیهانی گەورەکان نییە و ئەم جیهانە گەر لە منداڵ وەربگیرێ، داهاتووی لێ وەرگیراوە. منداڵ تێگەیشتن و جیهانی منداڵی خۆی هەیە و دەبێ بپارێزرێ و لە لایەن گەورەکانەوە تێک نەدرێ، کە مخابن لە زۆر شوێن، لە وانە کوردستان، جیهانی منداڵی، منداڵ هەم تێک دەدرێ و هەم وێران دەکرێ. ئەوە بواری هونەریش دەگرێتەوە.

II

ئەدەبیاتی منداڵان

زمان، فۆڕم، شێوە، بابەت و ناوەرۆک لە ئەدەبیاتی منداڵاندا هەمووی لە دەوری بوون و ژیان و فانتەزی و تێگەیشتن و ویست و خواست و هەست و کەسایەتی و دەوری منداڵ لە ناو بنەماڵە، کۆمەڵگا، باخچەی منداڵ، فێرگە و شوێنەیتر دەخولێتەوە. گرینگی ئەدەبیاتی

منداڵ جگە لە لایەنی زمان، گەشەساندنی کەسایەتی و بەخشینی ئازادی بیرکردنەوە و تێگەیشتنی ئازاد و خوڵقاندنی هەلومەرجێ بۆ تێگەیشتن لە خۆ و لە ژیان و دەوری خۆ.

III

شانۆی منداڵان

شانۆی منداڵان هەموو لایەنەکانی ژوور و دەرەوەی منداڵ دەگرێتەوە. فەم، زمان، بابەت، ناوەرۆک، فانتەزی، هەڵسوکەوت، داڕشتن و نواندن، هەمووی دەبێ گرێدراوی منداڵ خۆی بێت. جیهانی منداڵ تایبەت بە خۆیەتی و دەبێ ئەو دەرفەتەی بۆ بڕەخسێ ئەم جیهانە وەک خۆی نیشان بدات. شانۆی جیهان لەم بەستێنەدا سەدەکان بە لاڕێدا چووە و گەورەکان جیهانی خۆیان و تێگەیشتنی خۆیان لە منداڵ و جیهانی منداڵ کردۆتە شانۆ بۆ منداڵ، کە زۆرجار فرۆشتنی جیهانی ئیدئۆلۆژیک، هونەریی، فەرهەنگی، سیاسی، کۆمەڵایەتی، دینی ، ئیداریی و حکومەتی و حزبی گەورەکان بووە، نەک منداڵ . ئەمە بە سەر ئەدەبیات و مۆسیقای منداڵیش هاتووە.

IV

مۆسیقای منداڵان

مۆسیقای منداڵ ناوی بە خۆوەیە و دەبێ تێکست، مێلۆدی، داڕشتن، بابەت و ناوەرۆک، گرێدراوی ژیان و هەست و ویستی منداڵ بێ و ئەوەی پێببەخشێ کە منداڵ خۆی گەرەکیە. گەرەکیە بچڕێ، هەڵپەڕێ، فێربێ، خۆش بێ، چیرۆکی ژیانی خۆی بگێڕێتەوە یان فانتەزی خۆی بێنێتە زمان. گرنگی مۆسیقای منداڵان لەوەدایە کە زمانی ئاخاڤتنی پێش دەخات. لەهاتوویی جولەی لەشی زیاد دەکات، ڕیتم و سیستەمی ڕیتمیک لە منداڵدا بەهێز دەکات. هەست و حاڵەت و میمیک قووڵتر دەکات، کاری هاوبەش و گشتی و هاڕمۆنی پەیداکردنی کۆمەڵایەتی وەپێش دەخات و کەسایەتی کۆمەڵایەتی و تاکە کەسی منداڵ و تێگەیشتن لە یەکتر بەهێز دەکات. مۆسیقا تەنیا چڕین و گوێگرتن نییە.

V

سیاسەت بۆ منداڵ

گەلێک لە ئەمە بە هەڵە لە سیاسەت بۆ منداڵ و بەرانبەر منداڵ تێگەیشتووین. سیاسەت بۆ منداڵ هەیە و دەکرێ منداڵ لە گەڵ سیاسەت ئاشنا بکرێ بە ئەوەی مافی خۆی لە ناو بنەماڵە، باخچەی منداڵان، فێرگە و کۆمەڵگا بناسێ و بتوانی داوای مافی خۆی بکات و لە هەمانکات پارێزگاریی لە مافی خۆی لە ناو بنەماڵە و دەرەوەی ماڵ بکات. بەڵام لە زۆر لە کۆمەڵگاکان منداڵ کەرەسەن لە دەست بنەماڵە

و دامودەزگـای دەوڵەتـی، حزبـی، دینـی و شـوێنیتر. لە زۆر لە کۆمەڵگاکان نە منداڵ خۆی دەزانێ مافی چییە نە بنەماڵە و کۆمەڵگا، تێگەیشتنیان لە منداڵ و مافەکانی هەیە.

لە سەردەمی نازیسم گەلێک منداڵ بە مەبەستی حزبی و حکومەتی، سیاسی و ئیدئۆلۆژیک بە ناوی منداڵانی هیتلەر کە کرابوونەوە بە جێبەجێکردنی مەبەستی فاشیستی. حکومەتی خومەینی دەیان هەزار منداڵی ژێر ١٤ ساڵیان بە ناوی ئیسلام ڕەوانەی بەرەکانی شەڕی ئێران و عێراق کرد و وەک کەرەسە بە چوونە سەر مەیدانی مین و کاری تر بەکاریان هێنان و بە کوشت چوون. لە تورکیا منداڵ لە دایک و باب دەستێندرا و ڕادەهێندران بە ئەوەی وەک "موعەلیم و کاربەدەست" بگەڕێنەوە کوردستان، بە بەڕێوەبردنی سیاسەتی تواندنەوە و ئاسیمیلاسیۆن.

مخابن لە ناو کورد زۆر کچ و کوڕی ژێر هەژدە و چاردە ساڵ لە هەموو بەشەکانی کوردستان بە زۆر مەبەستی دینی، ئیدئۆلۆژیک، حزبی، حکومەتی و گرووپی بەکارهێندراون و ئێستاش بەکار دەهێندرێن و جگە لەوە بە ناوی هونەر، مۆسیقا، شانۆ و بواری تر منداڵ بە مەبەستی گەورەکان بەکاردەهێندرێن و تەکستی وا بە ناوی شانۆ، مۆسیقا و کاری تر لە دەمی منداڵەوە دێتە دەر ،کە دوورە لە ویست و خواست و مافی ئەوان.

کۆمەڵگای ئێمە مخابن زۆر جار شاگەشکە دەبن بەو دەورەی کە خراوەتە ئەستۆی منداڵ. مێدیای حزبی و دەوڵەتی و ناحزبی و سۆسیال مێدیا و زۆر نووسەر و شاعیر و هونەرمەند و موعەلیم خۆیان گەشکە دەیانگرێ، کاتێک فیلم و ویدیۆی ئەو منداڵان دەبینن کە بە ویست و خواستی گەورەکان بەکار هێندراون. هەر لێرەوە داهاتووی زۆر لەو منداڵانە وێران دەکرێ.

منداڵێک کە لە سەردەمی منداڵی خۆی وەک منداڵ نەژیابێ، لە ژیانی داهاتوویدا ئاکامەکەی دەبینرێ. سەردەمی منداڵی هەتا کۆتایی ژیان، لە گەڵ مرۆڤ دەمێنێ و لێی جیا نابێتەوە و بەردەوام دەور لە ژیانی ڕۆژانەیدا دەگێڕێ. ئەو منداڵەی ئازاد و بە پێی سرشت و سروشتی خۆی گەورە نەبووبێ، گرفتی کەسایەتی سەردەمی منداڵی، لە هەموو بەستێنێکی ژیانیدا خۆی دەردەخات.

VI

زۆر لەو گەورە ساڵانەی ژیانی منداڵیان ئاسایی نەبووە، هەرچەند ڕەنگە لەم بوار و لەو بوار سەرکەوتوو بووبێتن و ناو و دەنگیان بووبێ، بەڵام ژیانی پڕ لە پەرێشانی سەردەمی منداڵی، داهاتووی ئەوانی تووشی پەرێشانی کردووە. گەلێک وێنەی بەرچاو لە ئاستی جیهان و کوردستان هەبووە و هەیە، بە تایبەت ئەوە خۆی لە کەسایەتی

سیاسیی کەسانی وەک هیتلەر و ستالین و زۆری تر، دەرخستووە. کەم نین ئەو هونەرمەندانەی لە بواری نەققاشی، مۆسیقا و هونەری تر تووشی ئاڵۆزیی دەروونی و کێشەی کۆمەڵایەتی بوون. زۆر لەو منداڵانەی لە لایەن بنەماڵە و کۆمەڵگاوە وێران کراون و تووشی بشێوی و ئالۆزی هاتوون، داهاتووی ناسەقامگیریان پەیدا کردووە و بەشێک لەوان خۆیان لە دەرەوەی کۆمەڵگا دیتەتەوە و تووشی زیندان و خۆکوشتن و حاڵەتی تر هاتوون.

VII

هونەر بە منداڵ گەلێک پێویستە، بەڵام ئەو هونەرمەندانەی لە گەڵ منداڵ کار دەکەن، دەبێ منداڵەکە خۆی بکەنە ناوەندی هونەر، نەک ئەوەی منداڵ بکرێتە کۆرسەی هونەر و ویست و خواستی گەورەکان.

نووسەری ئەم دێڕانە وەک شانۆ پێداگۆگ، وشە و ڕستە و ئیدەی خۆی ناخاتە ناو دەم و مێشکی منداڵ، بە پێچەوانە وشە و ڕستە و بابەت و ئیدە لە منداڵ خۆی وەردەگرێ. منداڵ خۆی دەوری سەرەکی لە پڕۆسەی نووسینی شانۆنامە و دەورگێڕاندا دەبینێ، نەک بە پێچەوانە.

فێربوون ئەوە نییە وەک ،،پلاتۆن،، ئازادی فێربوون و بیرکردنەوە لە خوێندکار وەرگیرێ و مێشکی بکرێتە مجری و سەندووقی فێرکار و موعەلیم و ئوستاد و پرۆفیسۆر. فێربوون پرۆسەیە و ئەم پڕۆسەیە لای هەر تاکە کەسێک ڕەوتی خۆی هەیە و دەبێ ئەم ئازادییە هەبێ و ئەم پرۆسەیە دوور لە هەر چەشنە فشار و ویستی باڵادەست سەر بگرێ.

پڕۆسەی فێربوون لە لایەن هەر کەس خۆیەوە، بەڕێوەوە دەچێ، نەک ئەوەی کەسێک لە سەرەوە وەک دەگوترێ فێریان بکات. مرۆڤ چ منداڵ و چ گەورە، خۆی فێر دەبێت و دەبێ هاوڕێی بکرێت و هەلومەرج و ئیمکانی بۆ دابین بکرێ، نەک ئەوەی دەنگە نیسک لە پشت ملی دابنرێ و کتێب بخرێتە بەردەستی و پێی بگوترێ: ،، بخوێنە و فێر بە، ئەگەر ئەو دەنگە نیسکە لە پشت ملت بەربێتەوە، دەتکوژم.” ئەوە بە سەر هاوپۆلێکی ئێمە هەندرا. ئەو کەسەی ئاوا فێر دەکرێ، هەم خۆی وێران دەکات و هەم کۆمەڵگا.

VIII

ژیان ئەو کاتە چێژ بە مرۆڤ دەبەخشێ، کە کەس هەر لە منداڵییەوە خۆی بووبێت، نەک کۆپی و دەستکردی ئەم و ئەو و سیستەم و کۆموڵکا، حکومەت و دامودەزگا. کەم نین ئەو کەسانەی لە خۆیان و ژیانی ڕەژانە و ئەو کارەی دەیکەن و ئەو شێوە ژیانەی هەیانە، ڕازی نین. ئەوەش تەوفیر ناکات، کەسەکە لە ناو قەسر و کاخ دادەنیشێ. یان لە سەر شەقام.

زۆر جار ئەم پرسیارە لە منداڵ و گەورە و بچووک دارا و نەدار دەکەم کە ،،ڕازی لە ژیانت؟،، نووسەر و ڕۆژنامەنووسێکی ئاڵمانی لە تەمەنی هەشتا و یەک ساڵیدا لە دوا کتێبیدا دەنووسێ:،، ئەگەر تێگەیشتنی ئێستام هەبایە، ڕێگایەکی دیکەم بۆ ژیان هەڵدەبژارد،،.

ئەوانەی من ئەم پرسیارەم لە کردوون زۆربەیان پزیشک، نووسەر، فێرکار(موعەلیم)، دەروونناس، ژۆڕنالیست و خاوەن دامودەزگا و شیرکەت یان هونەرمەندی کۆمەڵگای ئاڵمان بوون. زۆربەیان وەڵامەکەیان ناڕازیبوون لە کار و پیشە و ژیانیان بووە، لە بەر ئەوەی بەشی هەرە زۆریان هەڵبژاردنی کار و پیشە و خوێندنیان هی خۆیان نەبووە.
لەم ڕۆژانەدا کەسێکی بەناوبانگی وەرزش لە ڕێگای مەدیاوە دەیگوت: ،، هەموو ئەو میداڵیانەی وەرمگرتوون و لە ملم کراوە، ڕازیم ناکات، لە بەر ئەوەی لە ناوەوە پەرێشانم.،،
بۆ ئەوەی منداڵەکانمان لە ئێستا و داهاتوو پەرێشان نەکەین، ڕێگا بدەین خۆیان بن، نەک ئەوەی ئێمە دەمانەوێ. هەر کام لە ئێمە گەورەکان باشترە خۆمان وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە، کە چیمان ویستووە، چیمان دەوێ و چیمان کردووە؟

لە بواری هونەر، ئەوە هەڵە و زیانمەندە، قسە و ویست و شیعر و نووسینی گەورەکان، لە زاری منداڵەوە دەربێت، ئەو کۆمەڵگا و ئەو شوێنە هونەرییەی ئەم کارە دەکەن، ڕەنگە خۆیان شاگەشکە بن بە کارەکەیان، بەڵام ئەوان دەبنە هۆی وێرانکردنی منداڵ بە ناوی هونەر، سیاسەت، ئیدئۆلۆژی، دین، حکومەت، وڵات، نەتەوە.

برایم فەڕشی
٢/٨/٢٠٢٥

پەرلەمانێکی داماو، بۆ ؟..
دکتۆر نوری تاڵەبانی

دەستێوەردانی حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان لەکاروباری دامەزراوەو دەزگاکانی هەرێمی کوردستان نکوڵی لێ ناکرێت.

دەستەوەردانی ئەو حیزبانە ئەگەر لەرێگای نوێنەرانیان لەناو ئەو دامەزراوانەدا بووایا ئاسایی بوو و لە وڵاتانی دیموکراسیدا روودەدات، بەڵام لە وڵاتی ئێمەدا ئەو دامەزراوانە کە پێویست بوو بەشێوەی دامەزراوەیی کاروباری هاوڵاتیان بەرێوەبەرن بەبێ جیاوازی، لای ئەو حیزبانە جیاناکرێنەوە چونکە بابادەستە بەسەریاندا. بۆ سەلماندنی ئەم بەچوونە لەچوارچێوەی قانوونی هەڵبژاردنی پەرلەمانی هەرێمی کوردستان و پەیرەوی ناوخۆی ئەو پەرلەمانە دەرناچم.

لە مانگی یەکی 2005 دوو هەڵبژاردن لە عێراق و سێ هەڵبژاردن لە هەرێمی کوردستان ئەنجامدران، لە شوباتی ئەو ساڵەدا ئاکامەکانیان لەلایەن کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکان لە عێراق راگەیاندران.

هەڵبژاردنی خولی دووەمی پەرلەمانی هەرێمی کوردستان یەکێك بوو لەو سێ هەڵبژاردنەو هاوڵاتیانی کوردستان بە گەرمەوە بەشداریان تێداکرد بە هیوای ئەوەی پەرلەمانی تازە هەڵبژێراو دەستبەکاربێت بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانیان و چاککردنی باری گوزەرانیان، بەڵام کێشەی نێو هەردوو حیزبی دەسەڵاتدار بووە هۆی دواخستنی کردنەوەی کۆبوونەوەی ئەو پەرلەمانە، ئەوەش سەلماندی کە ئەو دوو حیزبە لە پەرلەمان بەتواناو دەسەڵاتدارترن و دەتوانن رێگا لە کۆبوونەوەی بگرن، هەتا ئەگەر بەپێی قانوون و لەناو خەڵکدا بە نوێنەری خەڵکی کوردستان پێناسە بکرێت. پاش نزیکەی چوار مانگ ئەوجا پەرلەمانی تازە هەڵبژێراوی کوردستان توانی کۆببێتەوە، ئەو چوار مانگە بۆ ئەو دەمەی عێراق پێیدا تێدەپەری لە چوار ساڵی ئێستا بۆ کورد لەبارتربوو بۆ چەسپاندنی داواکاریەکانی لەچوارچێوەی ئەو دەوڵەتە کە بە قۆناغی دامەزراندنا تێدەپەری. پەرلەمانی کوردستان شەرعیەتی لەسەر ئاستی عێراق و نێودەوڵەتی وەرگرتبوو، چونکە بە پێی قانوونێکی عێراقی لەلایەن دەزگایەکی نێودەوڵەتییەوە هەڵبژێرابوو، بۆیە دەیتوانی بەبێ کۆسپی قانوونی بریارو قانوون دەربکات بۆ پتەوکردنی ئەو قەوارە سیاسیەی لە هەرێمی کوردستان دەمەك بوو هەبوو. بە پێچەوانەوە، حکومەتی عێراق و پەرلەمانەکەی، لەبەر باری نائەمنی و شەروشۆرو کوشتن لە بەشی زۆری ناوچەکانی عێراقدا کەم دەسەڵات بوون، بەشی زۆری هێزە سیاسیەکانی عێراقی بەشداربوون لە شەرو پێکدادانا، حوکمی قانوون لەو ناوچانەدا جارێ جێگیر نەبووبوو. رێگەنەدان بە کردنەوەی پەرلەمانی کوردستان بووە هۆی ئەوە هەلێکی باش لەدەست کورد بچێت، ناکۆکی نێوان ئەو دوو حیزبە بەهۆی دەستەوەردانیان لە کاروباری پەرلەمان بووە هۆی دواخستنی کۆبوونەوەی ئەو دامەزراوە سەرەکییەی کوردستان. لەماوەی ئەو چوار مانگەدا تەنیا (3) پەرلەمانتاری هەڵبژێراو چووینە

بەردەم باڵەخانەی پەرلەمان بۆ نارەزایی دەربرین، لەو ماوەدا دوو کۆبوونەوە ئەنجامدران بۆ ئامادەبوونی ژمارەیەك لەو پەرلەمانتارانەی بە مەبەستی هەڵوەستە وەرگرتن بوو، بەڵام لە کۆتاییدا هەر ئەو سێ پەرلەمانتارە چووینە بەردەم باڵەخانەی پەرلەمان.

لە سەرەتای حوزەیرانی 2006دا بەهۆی تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر دەستبەکاربوونی پەرلەمان کۆبوونەوەیەکی داخراو سازکرا بۆ هەڵسەنگاندنی کارەکانی لەو ماوەدا، لەگەڵ هەوڵدان بۆ دیاریکردنی شێوەی ئەنجامدانیان، ئایا پەرلەمان بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی کارەکانی ئەنجامداوە، یان پێشێلی ئەو پەیڕەوەی کردووە؟ لێرەدا باس لە پەیڕەوەی ناوخۆی پەرلەمان دەکرێت چونکە ئەرکەکانی پەرلەمان و چۆنیەتی ئەنجامدانیان لەوێدا دیاری کراون، لادان لەو پەیڕەوە لادانبوو لەو قانوونە. ئەو پرۆسەیە دەبوو بە نهێنی ئەنجام بدرێت، بەڵام بەو شێوەیە نەکرا. پەرەگرافی یەکەمی مادەی (14)ی ئەو پەیڕەوە چۆنیەتی ئەنجامدانی ئەو پرۆسەی دیاری کردووە، "هەر ئەندامێکی ئامادەبوو لە دانیشتنەکە کاغەزێکی مۆرکراو بە مۆری ئەنجومەنی پێدەدرێ و ناوی ئەو ئەندامانەی لەسەر دەنووسێ کە ئارەزوو دەکا بە هەرکام لە پایەکانی دەستەی هەڵیانبژێراو". ئەگەر پەرلەمان ڕێز لەو قانوونە نەگرێت کە خۆی پەسەندی کردبوون چۆن دەتوانێ داوا لە وەزارەت و دەزگاکان و هاوڵاتیان بکات ڕێز لە قانوون بگرن؟ سەروەری قانوون هەر دروشمێکی سیاسی نییە، بەڵکو پرەنسیپێکی دەستووری و قانوونییە پێویستە هەموو کەس و لایەنێك ڕێزی لێبگرێ، لەسەرووی هەموویانەوە پەرلەمان. لەو ڕۆژانەدا باس لە هەڵبژاردنی سەرۆکی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق دەکرا بەهۆی دەست لەکارکێشانەوەی سەرۆکی پێشووی لە پۆستەکەی. ئەو پرۆسەیە لە ساڵی 2005 و ئێستاش بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی ئەو ئەنجومەنە ئەنجامدەدرێت. پێشترو ئێستاش چەند کەسێك خۆیان بۆ ئەو پۆستە کاندیدکردبوو، ئەندامانی ئەو ئەنجومەنە بە نهێنی دەنگیان بۆ دەدەن، بەڵام هەڵبژاردنی دەستەی سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان لە ماوەی چەند دەقیقەیەکدا کۆتایی پێهات، بۆ ئەوەی سیمایەکی هەڵبَژاردنی پێوە دیاربێت، چونکە هەردوو حیزبی دەسەڵاتدار ماوەیەك پێش هەڵبژاردنی پەرلەمان سەرۆك و جێگری سەرۆکیان دیاری کردبوون.

بەڕێوەبردنی کۆبوونەوەکانی پەرلەمان پێویستە بە پێی پەیڕەوی ناوخۆ بەڕێوەبچن، بەڵام زۆر جاران بەو شێوە نەبووە. بۆ نموونە بە پێی پەرەگرافی یەکەمی ماددەی (20)ی پەیڕەوی ناوخۆ، "دانانی بەرنامەی کاری هەریەکە لە کۆبوونەوەکانی ئەنجومەن لەگەڵ ئەو پرۆژەو پێشنیازو راپۆرتانەی گفتوگۆیان لەسەر دەکرێ، بەلانی کەمەوە پێش

دوو ڕۆژ لە بەستنی ئەنجومەن بۆ ئەندامانی پەرلەمان دەبێ ڕابگەیەندرێ"، ئەم پەرەگرافە کەم جار کاری پێکراوە.
کۆبوونەوەکانی پەرلەمان بەپێی مادەی (51)ی پەیڕەوی ناوخۆ دەبێ لەکاتی دەستنیشانکراودا ئەنجامبدرێن، بەڵام زۆر جاران ئەندامانی دەستەی سەرۆکایەتی سەعاتێك یان زیاتر لەو ماوە ئەوجا هاتوونەتە ناو هۆڵی پەرلەمان. چەند جارێك ئەو "گلەییە" لەلایەن چەند پەرلەمانتارێکەوە لە دەستەی سەرۆکایەتی کراوە. سەبارەت بە چۆنیەتی بەڕێوەبردنی کۆبوونەوەکانی پەرلەمان، دەستەی سەرۆکایەتی دەبوو ڕیگا بە ئەندامان بدات بیروڕای خۆیان ئازادانە دەربڕن، بەڵام چەند جارێك ڕیگا بە چەند ئەندامێك نەدراوە ڕاو سەرنجی خۆیان دەربڕن، بە تایبەتی لە کاتی ئامادەبوونی میوانانی بیانی، یان لەکاتی گوفتوگۆکردن لەسەر چەند بابەتێکی زۆر گرنگ، بەڵام سەرۆکی پەرلەمان لە بەشی زۆری دانیشتنەکاندا ڕاوسەرنج و"ڕوونکردنەوەی"خۆی دەردەبڕێ و بە ئارەزووی خۆی قسەی کردووە، کۆنووسی کۆبوونەوەکانی پەرلەمان، کە بەهەڵە بە " پرۆتۆکۆلەکان" ناودەبرێن ئەو ڕاستیە دەسەلمێنن.
ئەرکی سەرەکی پەرلەمان تاوتوێکردنی پرۆژەی ئەو قانوونانەیە دەخرێنە بەردەمی بەمەبەستی پەسەندکردنیان، لەگەڵ لێپێچینەوە لە ئەدای حکومەت و وەزارەت و چۆنیەتی سەرفکردنی ئەو بودجەی ساڵانە بە قانوون پەسەند دەکرێن. پرۆسەی تاوتوێکردنی پرۆژەی قانوونی بودجە هەموو ساڵێك دووبارە دەبێتەوە، بۆیە پەرلەمان ساڵانە لێپێچینەوە لەگەڵ حکومەت و وەزارەتەکان دەکات تا بزانێ چەند لەو کارو پرۆژانەی لە بودجەدا پارەیان بۆ تەرخان کراوە جێبەجێ کراون و بە چ شێوەیەك سەرفکراون. لە ناوەڕاستی ساڵی 2007 پرۆژەی قانوونی بودجەی هەرێمی کوردستان خرایە بەردەم پەرلەمان، بەڵام لەبەر چەند هۆیەك لەو ساڵە گوفتوگۆی جیددی لەسەر نەکرا، پرۆژەی قانوونی بودجەی ئەو ساڵە بە پەڵە پەسەندکرا. پەرلەمان لەو قانوونەدا چەند ڕاسپاردەیەکی چەسپاند تێیدا داوا لە حکومەت کرابوو بودجەی ساڵی 2008 لە مانگی یانزەی 2007دا ئامادەبکات و ڕوونی و شەفافیەتی تێدابێت. ڕاسپاردەیەکی دیکەی پەرلەمان تایبەت بوو بە یەکگرتنەوەی ئەو وەزارەتانەی یەك نەخرابوون. لە یەکەم کۆبوونەوەی پەرلەمان بۆ تاوتوێکردنی پرۆژەی قانوونی بودجەی ساڵی 2008 چەند پرسیارێك لە نوێنەری حکومەت و هەردوو وەزیری دارایی کران دەربارەی هۆی جێبەجێ نەکردنی ئەو ڕاسپاردانە. دەستەی سەرۆکایەتی پەرلەمان تەنیا دوو دەقیقە مافی قسەکردنی بە ئەندامان دا بۆ دەربڕینی ڕاو بۆچوونیان. هەڵبەتە لەو ماوە کورتەدا کەسێك ناتوانێ ڕاو سەرنجی خۆی لەبارەی پرۆژە قانوونێکی گرنگی وەك بودجە

دەربڕێ، كە بەقەد پرۆسەی متمانەدان بە حكومەت گرنگی هەيە. چەند
پەرلەمانتارێك داوايان لە سەرۆكايەتی پەرلەمان كرد وەزيرە
پەيوەنديدارەكان ئامادەبن لە كاتی تاوتوێكردنی بودجەی
وەزارەتەكانيان، چەند پەرلەمانتارێكی ديكە داوای ڕوونكردنەوەيان
كرد دەربارەی يەك نەخستنەوەی ئەو سێ وەزارەتە، كە دەبوو لەكۆتايی
ساڵی 2007 يەكبگرنەوە. لە موداخ□ل□ك□دا وتم ئەو سێ وەزيرەی
ئامادەی كۆبوونەوەی ئەو رۆژە بوون (23 نيسانی 2008) ئەوان و
حكومەتيش ناتوانن وەڵامی ئەو پرسيارە بدەنەوە، چونكە بڕياری
يەكخستنەوەی ئەو چەند وەزارەتە لە دەسەڵاتی ئەواندا نييە، ئەوە
لە دەسەڵاتی مەكتەبی سياسی هەردوو حيزبی سەرەكی دايە. هەموو
دەزانين چەندين كۆبوونەوە بۆ ئەو مەبەستە ئەنجامدراون، بەڵام تا
ئێستا نەگەيشتوونەتە دوا بڕيار. بە داخەوە واقيع و قانوون لە
وڵاتی ئێمەدا دوو شتی جياوازن، بەپێی قانوون يەكخستنەوەی ئەو
چەند وەزارەتە دەبوو بە هەماهەنگی لەنێو حكومەت و پەرلەماندا
بڕياری لەسەربدرێت. لەم سێ ساڵەدا ئەو كارە ئەنجام نەدراوە،
ئەوەش كەم دەسەڵاتيی پەرلەمانی كوردستان دەردەخات. لە كاتی
تاوتوێكردنی بودجەی وەزارەتەكان دەبوو وەزيرە پەيوەنديدارەكان
ئامادەبن تاكو پەرلەمان ئاگادار بكەنەوە لە ڕاوبۆچوونيان
دەربارەی ئەو بڕە پارەی بۆ وەزارەتەكانيان تەرخانكراوە. بەشی
زۆری وەزارەتەكان داوای تەرخانكردنی پارەی زياتريان كردبوو،
بەڵام لەلايەن هەردوو وەزارەتی داراييەوە كەمكرابوونەوە. ئەو
وەزيرانە ئەگەر لە پەرلەماندا ئامادەبوونايا دەيانتوانی وەڵامی
پرسياری پەرلەمانتاران بدەنەوە، بە بۆچوونی دەستەی سەرۆكايەتی
پەرلەمان پێڕەوی ناوخۆی پەرلەمان هەر وەزيری دارايی ناچار دەكات
بە ئامادەبوون لەكاتی تاوتوێكردنی پرۆژەی قانوونی بودجەدا. لەو
كۆبوونەوەدا دوو پرسيارم ئاراستەی هەردوو وەزيری دارايی كرد
دەربارەی بودجەی وەزارەتەكانيان، يەكەميان، ئايا بوونی ئەو دوو
وەزارەتە لەڕووی قانوونی و واقيعەوە ئەوە ناگەێنێ، كە ئەو پارەی
بۆ بودجەی هەرێم دەستنيشانكراوە دابەش دەكرێت لەنێو ئەو دوو
وەزارەتەدا؟ ئايا دەكرێ ئاگاداری پەرلەمان بكەنەوە لە شێوازی ئەو
دابەشكردنەدا؟ ئايا وەك جاران كە دوو ئيدارە هەبوو بەهەمان رێژە
دابەش نەكراوە؟ پرسياری دووەمم دەربارەی چۆنيەتی يەكخستنەوەی ئەو
(دوو) وەزارەتە بوو لە ئايندەدا، ئايا ميكانيزمی يەكخستنەوەيان
لەئێستاوە دياری كراوە؟ داوايەكی ديكەی ليژنەكانی پەرلەمان و
چەند پەرلەمانتارێك وەك ڕاسپاردە لە قانوونی بودجەی 2008دا
چەسپێندرابوو پەيوەنديان بەو بڕە پارەيەوە هەبوو برياربوو لە
بودجەی تەواكەری (تەكميلی) لە مانگی حوزەيرانی 2008دا حكومەتی

بەغدا بیداتە حکومەتی هەرێمی بە ڕێژەی 17% و بخرێتە سەر بودجەی هەرێمی کوردستان. ئەو ڕاسپاردانە هەموویان تا ئێستا جێبەجێ نەکراون. ڕاسپاردەی پەرلەمان بۆ پەسەندکردنی بودجەی ساڵی 2009 پێش کۆتایی ساڵی 2008، ئەویش تا ئێستا ئەنجامنەدراوە. ئەمانە چەند نموونەیەکن، دەتوانین نموونەی دیکە بخەینە بەرچاو سەبارەت بەکاری لیژنەکان، بە تایبەتی لیژنەی ئامادەکردنی پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان، کە بەداخەوە بەشی زۆری کارەکانی بەشێوەیەکی قانوونی ئەنجام نەداوە و پرۆژەکەش تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە، باس لەوە دەکرێت لەم نزیکانە دەخرێتە بەردەم پەرلەمان بۆ پەسەندکردنی بێ ئەوەی مافی ئەوەی هەبێ لێی بکۆڵێتەوە.

دکتۆر نوری تاڵەبانی

-________

ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی (ڕۆژنامە) ژمارەی (391)ی یەکشەممەی 25-01-2009 بڵاوکراوەتەوە، بەڵام لەبەر ئەوەی ئێستاش هەرێمی کوردستان بەم بارودۆخەدا تێپەڕدەبێت بۆیە پێم باش بوو دووبارە بڵاوی بکەینەوە.